

Gemeentelijk beleid voor Marokkaans-Nederlandse jongeren

*Rapportage over de wenselijkheid
van specifiek doelgroepenbeleid*

Myriam Vandenbroucke
Huub Braam
Trees Pels
Majone Steketee

Oktober 2008

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Onderzoeksvragen	6
1.2	Leeswijzer	6
2	Probleemgedrag Marokkaans-Nederlandse risicojongeren	7
2.1	De hoofdthema's	8
2.2	Onderwijs en startpositie op de arbeidsmarkt	10
2.3	Gezins- en thuissituatie	11
2.4	Gedrag en gezondheid	11
2.5	Crimineel gedrag	12
2.6	Polarisatie en radicalisering	13
2.7	Beleid voor Marokkaans-Nederlandse jongeren - informatie uit de QuickScan	14
3	Beleid gericht op Marokkaans-Nederlandse risicojongeren	17
3.1	Specifiek beleid voor Marokkaans-Nederlandse jongeren	17
3.2	Problematiek en achtergronden	18
3.3	Methoden en interventies	18
3.4	Resultaten en werkzame factoren	23
3.5	Knelpunten en toekomst	23
3.6	De Interventiepiramide 'sluitende aanpak risicojeugd'	25
4	Aanpak Marokkaanse risicojongeren: de vraagkant	27
4.1	Jongere	27
4.2	Gezin	30
4.3	Omgeving	33
4.4	Leeftijdgenoten	34
4.5	Aangrijpingspunten voor beleid	35
5	Conclusies en aanbevelingen	37
5.1	Problemen met Marokkaanse jongeren binnen gemeenten	37
5.2	Specifiek beleid voor Marokkaanse jongeren	37
5.3	Bouwstenen specifiek beleid	38
5.4	Algemene aanbevelingen voor het beleid van gemeenten	40
	Referenties	43
	Bijlage - gesprekspartners gemeenten	47

1 *Inleiding*

Met de meeste Marokkaanse¹ jongeren in Nederland gaat het goed. Toch kampen de grote gemeenten met een oververtegenwoordiging van Marokkaanse jongeren als het gaat om voortijdig schoolverlaten, werkloosheid, overlast en criminaliteit. Marokkaanse jongeren zijn oververtegenwoordigd in de risicocategorie. De oorzaak van de problematiek van Marokkaanse jongeren is complex: het gaat om een clustering van problemen. De demografische achtergrond, opleiding, politiecontacten, kansen op een baan, begeleiding bij opvoeding: het speelt allemaal mee. Naast de factoren die algemeen gelden, eisen ook migratie- en generatieproblematiek hun tol, evenals polarisatie op etnische of religieuze basis (zie bijvoorbeeld Pels, 2003). Naast een algemeen jeugdbeleid acht de overheid dan ook een specifiek doelgroepenbeleid nodig, zowel bij preventie, vervolging en sanctionering, als bij nazorg en resocialisatie na detentie. Een samenhangende aanpak van gemeenten, politie, justitie, maatschappelijke partners en de Marokkaanse gemeenschap is daarbij van belang.

Het Rijk heeft voor de G4 voor de periode van 2006-2009 geld beschikbaar gesteld (de zogenaamde 'Donner-middelen') om een impuls te geven aan de aanpak van Marokkaanse jongeren. Samen met de hoofdofficieren van justitie moeten de gemeenten maatwerk ontwikkelen. Ook moeten zij nadrukkelijk de wijk en de Marokkaanse gemeenschap bij de plannen betrekken. Het Rijk verdeelt het extra geld op basis van het aantal Marokkaanse inwoners van 12 tot 24 jaar per stad. Amsterdam krijgt met 2 miljoen euro verreweg het grootste deel (44 procent). Rotterdam krijgt ruim 1 miljoen euro, Den Haag 750.000 euro en Utrecht 690.000 euro. Donner vraagt van de grote steden aanvullende prestatieafspraken met het Rijk over de besteding van het extra geld. Ook worden de effecten gemonitord. De grote steden kunnen zelf kiezen welke maatregelen ze hiervoor inzetten. De landelijke overheid streeft ernaar om de interventies, zowel die ter preventie als ter voorkoming van recidive, zoveel mogelijk wetenschappelijk te funderen.

De impuls Marokkaanse risicjongeren 2006-2009 is alleen gericht op de vier grote steden, maar er zijn meer steden die met deze problematiek te maken hebben. Analoog aan de aanpak Antilliaanse risicjongeren wil het ministerie van VROM/WWI een actieprogramma ontwikkelen dat is gericht op die gemeenten die te kampen hebben met problemen met een deel van de Marokkaanse jeugd. Het actieprogramma beoogt gemeenten vanuit de overheid te ondersteunen en waar nodig Rijksbeleid te ontwikkelen om op lokaal niveau tot een betere aanpak te komen. Het programma heeft zowel betrekking op het lokale niveau als op het bovenlokale niveau. Daarbij wordt gedacht aan een netwerk dat kennis en ervaringen uitwisselt, bijvoorbeeld over effectiviteit van interventies en participatie van de doelgroep.

¹ Termen als 'Marokkaans' of 'allochtoon' voldoen feitelijk niet meer omdat het om jongeren gaat die in Nederland geboren en / of (deels) getogen zijn. 'Nieuwe Nederlanders' of 'jongeren van Marokkaanse afkomst' zijn adequater, maar ter wille van de leesbaarheid gebruiken we ook de voorgaande aanduidingen.

Voor de ontwikkeling van deze aanpak is een eerste inventariserend onderzoek uitgevoerd naar de problemen die gemeenten in Nederland ervaren en de wijze waarop zij deze aanpakken. De inventarisatie dient als kennisbasis waarop verdere (lokale) beleidsontwikkeling kan voortbouwen.

1.1 Onderzoeksvragen

De overzichtstudie moet antwoord geven op de volgende onderzoeksvragen:

1. In hoeverre hebben gemeenten te maken met Marokkaanse risicjongeren en welke problemen betreft het vooral?
2. Hebben de gemeenten daarvoor een specifiek beleid ontwikkeld en waar bestaat deze aanpak uit?
3. Zijn er methodieken of interventies voor deze specifieke doelgroep ontwikkeld of aangepast?

1.2 Leeswijzer

In het rapport komen antwoorden op de onderzoeksvragen uitgebreid aan bod. In hoofdstuk 2 bespreken wij de problemen die gemeenten met veel Marokkaanse jongeren ervaren (onderzoeksvraag 1). Hoofdstuk 3 gaat over (de ontwikkeling van) het beleid dat twintig Nederlandse gemeenten hanteren voor Marokkaans-Nederlandse risicjongeren (onderzoeksvraag 2 en 3). De 'vraagkant' (achtergronden van marginaliserende Marokkaans-Nederlandse jongeren) bespreken we in hoofdstuk 4 en hoofdstuk 5 bevat de conclusies en aanbevelingen.

2 *Probleemgedrag Marokkaans-Nederlandse risicjongeren*

De eerste onderzoeksvraag is in hoeverre gemeenten te maken hebben met Marokkaanse risicjongeren en om welke problemen het vooral gaat.

Op 14 juli 2008 is een quickscan over probleemgedrag onder Marokkaans-Nederlandse jongeren en de aanpak hiervan uitgezet bij 64 gemeenten in Nederland. Vijftig van deze gemeenten waren geselecteerd omdat zij het hoogste *percentage* Marokkaans-Nederlandse jongeren hebben. De overige veertien zijn geselecteerd omdat zij het hoogste *absolute* aantal Marokkaans-Nederlandse jongeren hebben en niet onder de eerdere selectie van vijftig gemeenten met het hoogste percentage jongeren viel. Van de 64 gemeenten vulden er 42 de enquête volledig in. Voor de analyse van het probleemgedrag hebben we nog twee gemeenten extra meegenomen die alleen het deel van de vragen over gedrag invulden (het deel over aanpak van het probleemgedrag was niet afgerond). We willen graag benadrukken dat het in dit onderzoek niet de bedoeling is geweest om een overzicht te geven van probleemgedrag onder Marokkaans-Nederlandse jongeren in heel Nederland. We benaderden slechts 64 van de bijna 450 gemeenten in Nederland. De resultaten zijn dan ook niet generaliseerbaar naar alle gemeenten.

Responspatroon

Twintig gemeenten hebben de vragenlijst niet (volledig) ingevuld. Bij het nabellen kregen wij af en toe te horen dat de gemeente niet mee wilde doen omdat er absoluut geen problemen zijn met Marokkaans-Nederlandse jongeren en er dus geen specifiek beleid is voor de doelgroep. Wij vermoeden dan ook dat de hier gepresenteerde resultaten afkomstig zijn van een specifieke groep gemeenten die daadwerkelijk problemen ondervindt. Zoals reeds gezegd hebben we hier niet te maken met een steekproef van gemeenten die representatief is voor heel Nederland.

Een kanttekening over het invullen van de vragenlijst is dat de onderwerpen die aan bod kwamen erg uiteenliepen: van gezondheidsproblemen tot problemen in het onderwijs en criminaliteit. Vaak hebben wij van gemeenten te horen gekregen dat al deze informatie niet bij één persoon aanwezig is. Sommige respondenten hebben de vragenlijst aan collega's voorgelegd, terwijl anderen dit niet deden en wellicht vaker aangegeven hebben niet op de hoogte te zijn van eventuele problematiek. Dit maakt dat sommige probleemgebieden mogelijk onderbelicht zijn gebleven.

Samenvatting resultaten over probleemgedrag

Bijna alle 44 gemeenten rapporteren over problemen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren op het gebied van criminaliteit, gevolgd door problemen op het gebied van onderwijs en arbeid, de thuissituatie en gezondheid. Gemeenten geven aan relatief weinig problemen te hebben op het gebied van polarisatie. Probleemgedrag komt volgens de gemeenten vooral voor onder tweede en derde generatie Marokkaans-Nederlandse jongeren.

Specifieker geeft een groot deel van de gemeenten (zo'n zestig procent) aan regelmatig

of vaak problemen te ervaren met Marokkaans-Nederlandse jongeren op het terrein van hinderlijk, overlastgevend of crimineel gedrag. Een interessante bevinding is dat hoe meer Marokkaans-Nederlandse jongeren in een gemeente wonen, hoe meer criminaliteit er binnen deze groep voorkomt.

Ook bij het onderwijs en de positie op de arbeidsmarkt ervaren relatief veel gemeenten regelmatig problemen (weer zo'n twee derde van de gemeenten). Bij de thuissituatie spelen vooral wonen in een gezin met een lage sociaal-economische status, omgang met deviante leeftijdsgenoten en wonen in probleemwijken een rol. Over welke gezondheidsproblemen het gaat en de mate waarin gezondheidsproblemen voorkomen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren is minder bekend bij de respondenten. Ten slotte, het deel van de gemeenten dat wel problemen ervaart in de vorm van polarisatie en radicalisering, geeft aan dat dit gedrag maar zelden voorkomt; agressie tegen vrouwen en polarisatie op basis van religie komen soms voor.

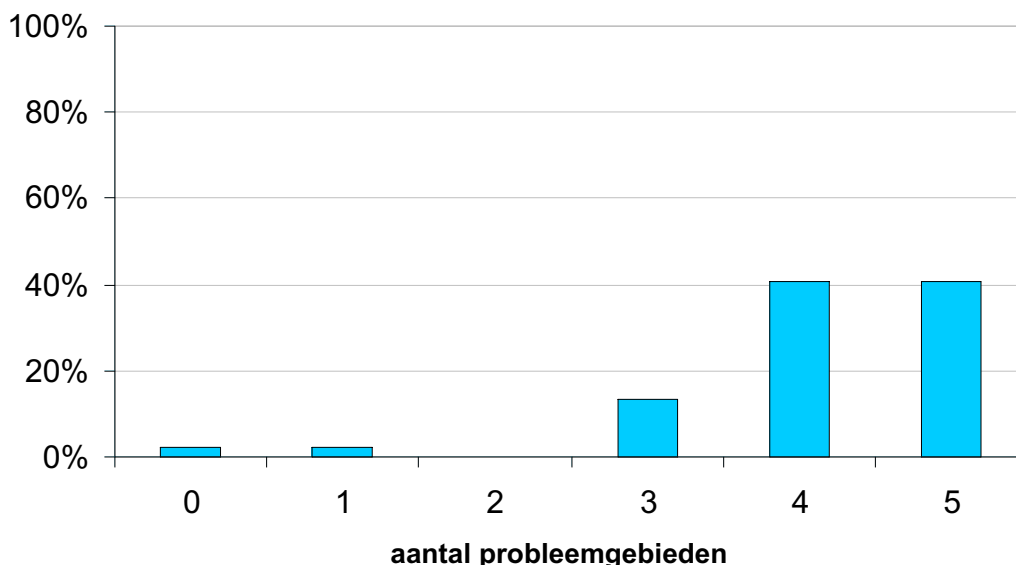
Voor de resultaten uit de quickscan over het specifieke jeugdbeleid dat gemeenten voeren, verwijzen wij naar paragraaf 2.7.

2.1 De hoofdthema's

De vragenlijst ging over probleemgedrag op vijf hoofdthema's: onderwijs en positie op de arbeidsmarkt, thuissituatie, gedrag en gezondheid, overlastgevend en crimineel gedrag en polarisatie. Per hoofdthema moesten de deelnemers aangeven of er probleemgedrag was onder Marokkaans-Nederlandse jongeren tussen de 10 en 24 jaar in hun gemeente. Wanneer een gemeente hier bevestigend op antwoordde, ging de vragenlijst verder met de vraag in hoeverre problemen op deelgebieden een rol spelen. Hieronder rapporteren wij eerst over de vijf hoofdthema's, waarna we verder gaan met de deelgebieden per hoofdthema.

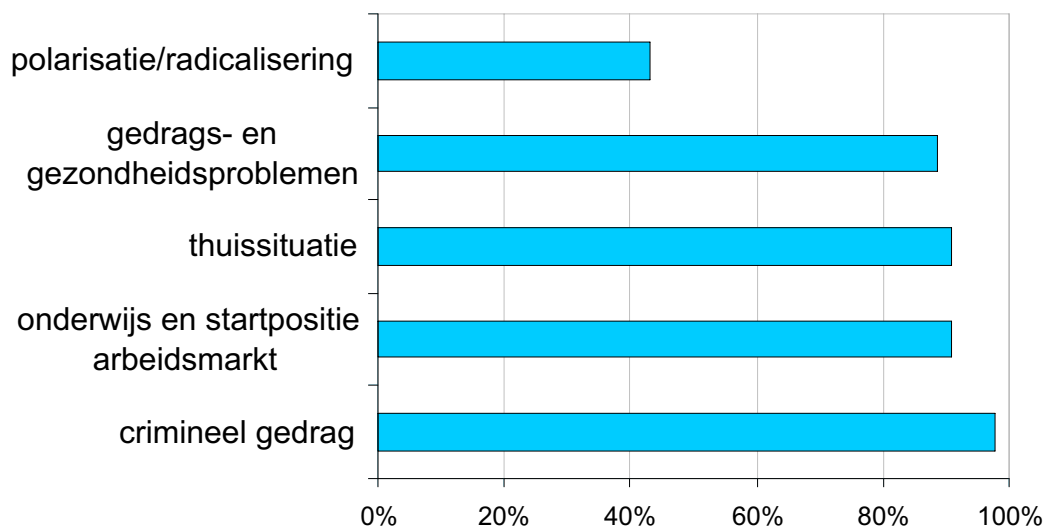
Alle gemeenten die de vragenlijst invulden blijken te kampen met problemen met Marokkaans-Nederlandse jongeren (met uitzondering van één gemeente, namelijk Nieuwegein). Figuur 1 laat het cumulatieve percentage van de gemeenten zien dat problemen ervaart op nul, één of meer van de hoofdthema's van de vragenlijst. Veertig procent van de ondervraagde gemeenten geeft aan dat er op vier gebieden problemen zijn met Marokkaans-Nederlandse jongeren en veertig procent van de gemeenten ervaart op alle van de vijf bevraagde gebieden problemen.

Figuur 1. Cumulatief percentage van de gemeenten dat problemen ondervindt op nul, een of meer hoofdthema's (N = 44)

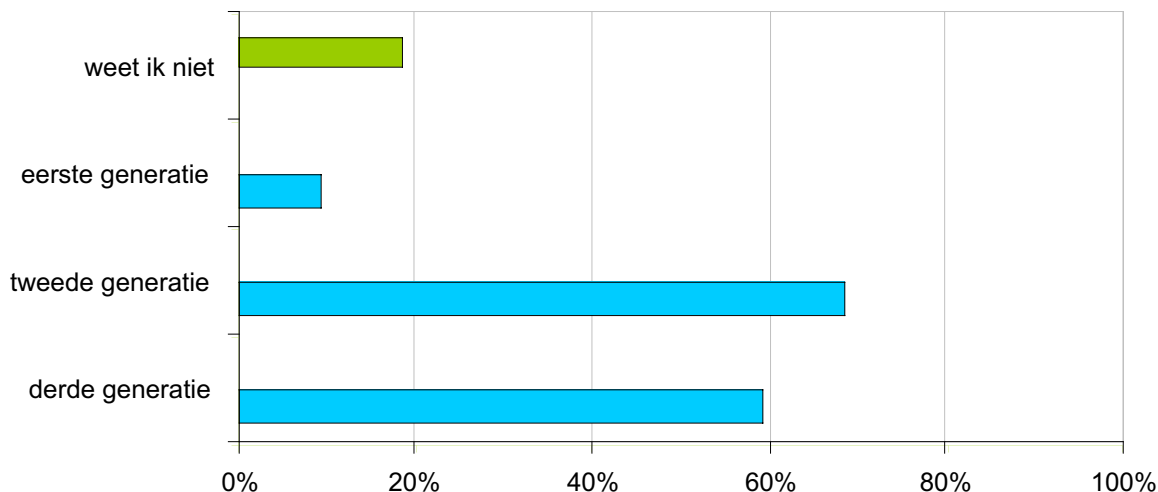
Figuur 2 laat per hoofdthema zien hoeveel procent van de gemeenten te maken heeft met problemen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren tussen de 10 en 24 jaar. Uit de grafiek blijkt dat de meeste gemeenten (bijna 100%) te maken hebben met crimineel gedrag onder Marokkaans-Nederlandse jongeren. Daarna volgen problemen in het gedrag en de gezondheid, problemen in de thuissituatie en problemen in het onderwijs en de positie op de arbeidsmarkt. Ten slotte zegt slechts 43% van de gemeenten te maken te hebben met polarisatie of radicalisering onder Marokkaans-Nederlandse jongeren.

Figuur 2. Per hoofdthema het percentage van de gemeenten dat problemen rapporteert (N = 44)

Ten slotte vroegen we welke generatie Marokkaans-Nederlandse jongeren probleemgedrag laat zien (zie figuur 3). Achttien procent van de gemeenten zegt dat niet te weten, terwijl rond de zestig procent van de gemeenten zegt dat het om de tweede dan wel derde generatie Marokkaans-Nederlandse jongeren gaat (meerdere antwoorden waren mogelijk op deze vraag).

Figuur 3. Door gemeenten gerapporteerd percentage Marokkaans-Nederlandse jongeren dat problemen laat zien per generatie (N = 43)

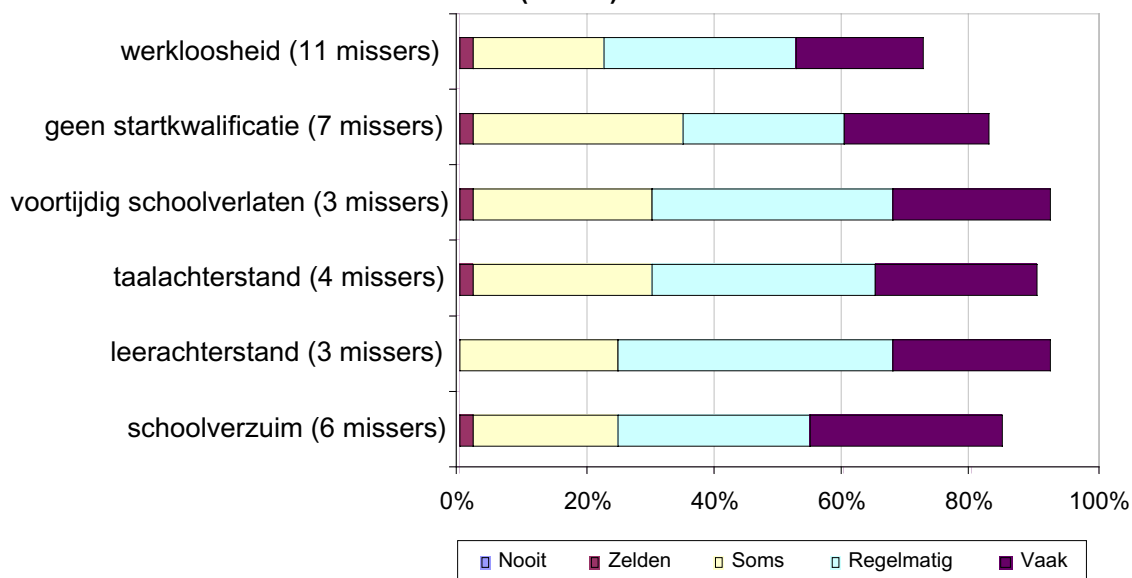

Hieronder bespreken we de resultaten voor de deelgebieden per hoofdthema. Hierbij is het van belang te bedenken dat niet honderd procent van de gemeenten (N=44) de antwoorden voor de subgebieden (N = 44) hebben ingevuld, omdat een deel van de gemeenten aangaf geen problemen te hebben met bepaalde thema's. Bij de vragen over criminaliteit, de thuis-situatie, gezondheid en onderwijs is dit verschil te verwaarlozen (zo'n vijf à tien procent heeft geen problemen op deze gebieden, zie figuur 1), maar bij polarisatie en radicalisering gaat het nog maar om 43% van de 44 gemeenten, dat zijn 19 gemeenten.

2.2 Onderwijs en startpositie op de arbeidsmarkt

Figuur 4 geeft aan in hoeverre gemeenten (N = 40) kampen met problemen met Marokkaans-Nederlandse jongeren op de deelgebieden van onderwijs en arbeid. Tussen haakjes staat het aantal gemeenten dat het antwoord niet weet ('missers'). Een groot aantal van de gemeenten (11 missers) blijkt niet op de hoogte te zijn van de werkloosheidssituatie onder Marokkaans-Nederlandse jongeren. De gegeven percentages voor werkloosheid zijn daardoor gebaseerd op een klein aantal respondenten (29 gemeenten). Dit resultaat moeten we dan ook voorzichtig interpreteren.

Figuur 4. Per deelgebied van onderwijs en positie op de arbeidsmarkt het percentage gemeenten dat problemen rapporteert (N = 40)

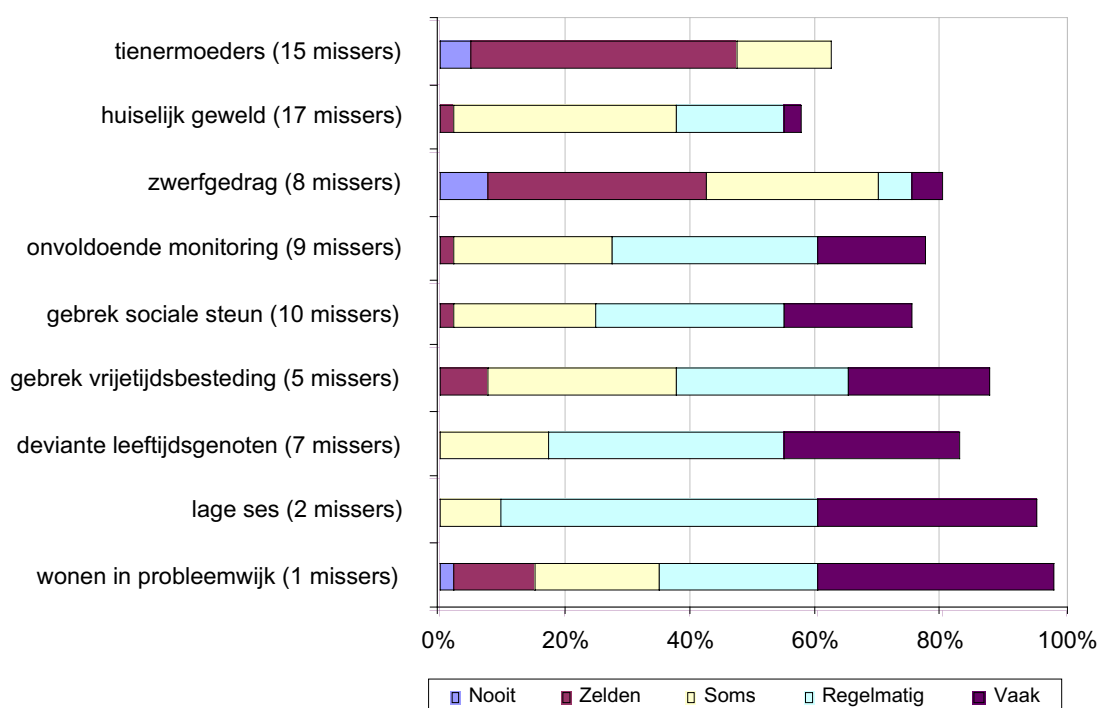
Duidelijk is dat een groot deel van de gemeenten te kampen heeft met problemen met onderwijs en positie op de arbeidsmarkt van Marokkaans-Nederlandse jongeren. Op alle deelgebieden geeft bijna twee derde van de gemeenten aan dat zij regelmatig of vaak problemen ervaren onder de risicogroep. Het is opvallend dat geen enkele gemeente aangeeft nooit problemen te ervaren op een van de deelgebieden.

Wij vroegen de gemeenten aan te geven welke problemen die hier nog niet genoemd zijn, zij ondervinden met Marokkaans-Nederlandse jongeren op het gebied van onderwijs en positie op de arbeidsmarkt. Ze noemden (één of meerdere keren) problemen met vrijetijdsbesteding, discriminatie op de arbeidsmarkt en negatieve beeldvorming.

2.3 Gezins- en thuissituatie

Figuur 5 laat per deelgebied zien in hoeverre gemeenten (N = 40) kampen met Marokkaans-Nederlandse jongeren die in een problematische gezins- of thuissituatie verkeren. Bij een aantal van de deelgebieden is een groot deel van de gemeenten niet op de hoogte van de situatie van Marokkaans-Nederlandse jongeren. Dat geldt voor tienermoeders, huiselijk geweld, onvoldoende monitoring en gebrek aan sociale steun. Voor deze deelgebieden moeten we de resultaten voorzichtig interpreteren.

Figuur 5. Per deelgebied van gezins- en thuissituatie het percentage gemeenten dat problemen rapporteert (N = 40)

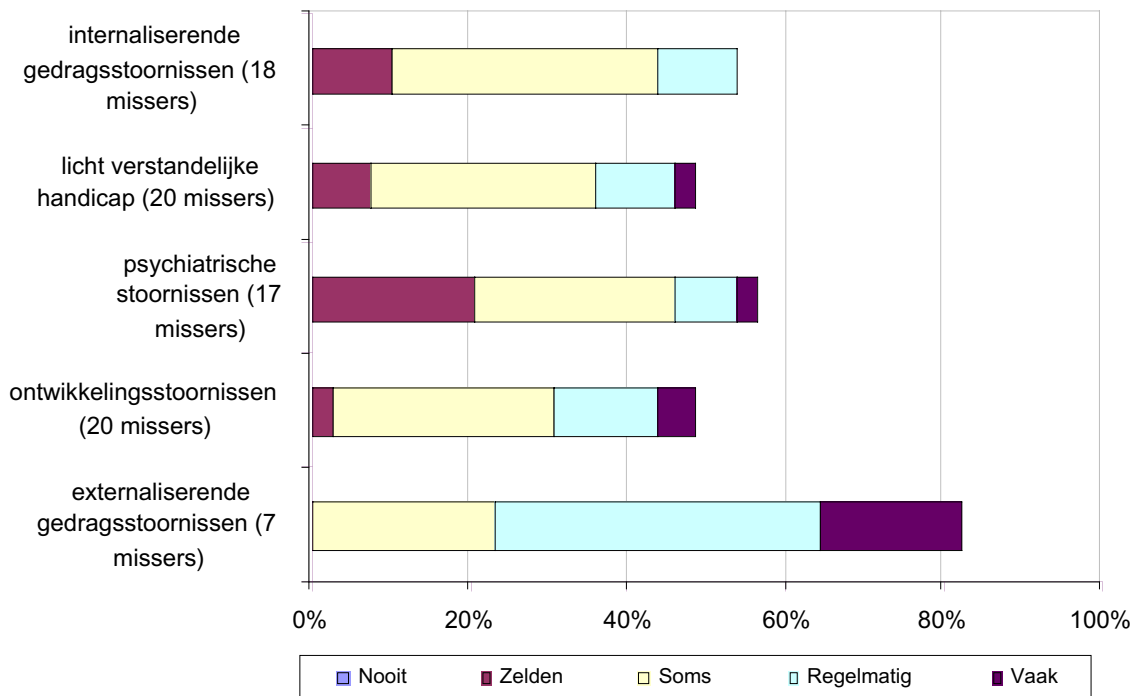

Wederom rapporteren gemeenten op een groot aantal van de deelgebieden dat problemen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren regelmatig tot vaak voorkomen op het gebied van de gezins- en thuissituatie. Gemeenten geven aan dat veel van de jongeren in probleemwijken wonen. Ook omgang met deviante leeftijdsgenoten en een lage SES lijken een relatief groot probleem te zijn bij de doelgroep. Verder blijkt uit figuur 5 dat tienermoeders en zwerfgedrag zelden tot nooit voorkomen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren. Andere problemen die gemeenten aan de lijst toevoegden zijn een discrepantie tussen de leefwereld buiten en de leefwereld thuis, oftewel het leven in twee werelden (dit noemden ze meerdere malen), eenoudergezinnen, onvoorwaardelijk vertrouwen van de ouders in het kind, gebrek aan vaardigheid in het Nederlands van de ouders, het hebben van schulden.

2.4 Gedrag en gezondheid

Figuur 6 laat zien hoeveel procent van de gemeenten (N = 39) rapporteert over de mate waarin specifieke gedrags- of gezondheidsproblemen voorkomen bij Marokkaans-Nederlandse jongeren.

Figuur 6. Per deelgebied van gedrag en gezondheid het percentage gemeenten dat problemen rapporteert (N = 39)

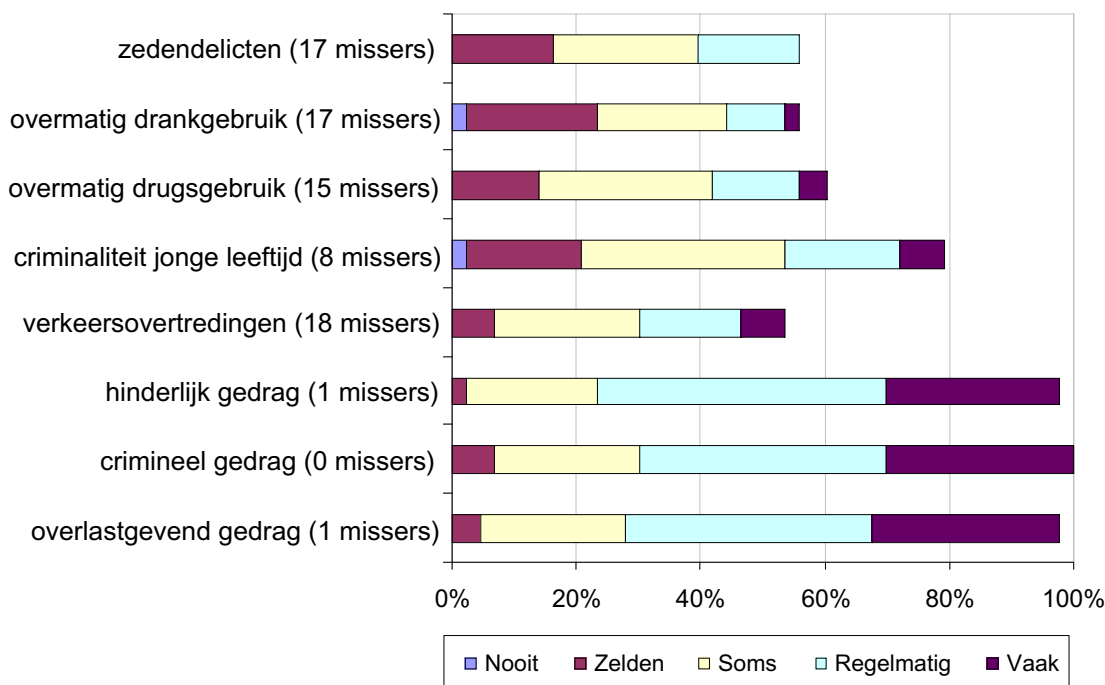
Dit hoofdthema was het moeilijkste te beantwoorden voor de gemeenten, wat af te leiden valt uit het grote aantal dat heeft aangegeven niet op de hoogte te zijn van de situatie (de 'missers'). Alleen wat betreft externaliserende gedragsstoornissen (geweld en agressie) zijn de resultaten enigszins betrouwbaar en geeft bijna zestig procent van de gemeenten aan dat Marokkaans-Nederlandse jongeren regelmatig of vaak hiermee te maken hebben. De rest van de hier bevroegde gezondheidsproblemen lijkt zelden of soms voor te komen. Maar omdat maar een klein aantal van de gemeenten (zo'n 50% van de 39) deze deelgebieden heeft ingevuld willen we niet dieper ingaan op de resultaten.

Andere gedrags- en gezondheidsproblemen die de gemeenten noemden waren slechte voeding, overgewicht en trouwen binnen de eigen familie.

2.5 *Crimineel gedrag*

Figuur 7 laat per deelgebied het percentage gemeenten (N = 43) zien dat rapporteert over de mate waarin crimineel of overlastgevend gedrag onder Marokkaans-Nederlandse jongeren voorkomt. Wederom is voor een aantal van de deelgebieden een groot deel van de respondenten niet op de hoogte van de situatie van Marokkaans-Nederlandse jongeren: voor overmatig drankgebruik, zedendelicten, verkeersovertredingen, overmatig drugsgebruik en criminaliteit op jonge leeftijd. Voor deze deelgebieden moeten we de resultaten voorzichtig interpreteren.

Figuur 7. Per deelgebied van criminaliteit en overlast het percentage gemeenten dat problemen rapporteert (N = 43)

Opvallend is het hoge percentage van de gemeenten dat rapporteert dat criminaliteit, hinderlijk en overlastgevend gedrag regelmatig of vaak voorkomen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren. Van de andere deelgebieden geven de gemeenten die wel op de hoogte zijn van de situatie overwegend aan dat dit soms of zelden voorkomt.

Twintig gemeenten hebben een schatting gegeven van het aantal Marokkaans-Nederlandse jongeren dat crimineel gedrag vertoont. We hebben berekend om welk percentage van de Marokkaans-Nederlandse jongeren het gaat, en komen uit op een gemiddelde van 7,6%. De spreiding is echter groot (SD = 5,2%, min = 1,6% en max = 22,9%). Het maximum (22,9%) bleek te liggen in Zaltbommel. Deze gemeente gaf aan 'regelmatig' problemen te hebben met Marokkaans-Nederlandse jongeren door hinderlijk gedrag, overlast en criminaliteit. Het percentage Marokkaanse jongeren in Zaltbommel is maar 3,6%. Deze gemeente lijkt een uitbijter te zijn. Wanneer we deze gemeente eruit halen is het gemiddelde gerapporteerde percentage Marokkaans-Nederlandse jongeren dat crimineel gedrag vertoont 6,8% (SD = 3,6%; min = 1,6% en max = 13,3%). Er blijkt dan een sterke samenhang te zijn tussen het totale percentage Marokkaans-Nederlandse jongeren in een gemeente en het percentage van deze jongeren dat crimineel gedrag vertoont (correlatie coëfficiënt $r = .62$, $\alpha = .005$). Anders gezegd: hoe meer Marokkaans-Nederlandse jongeren in een gemeente wonen, hoe meer criminaliteit er binnen deze groep voorkomt.

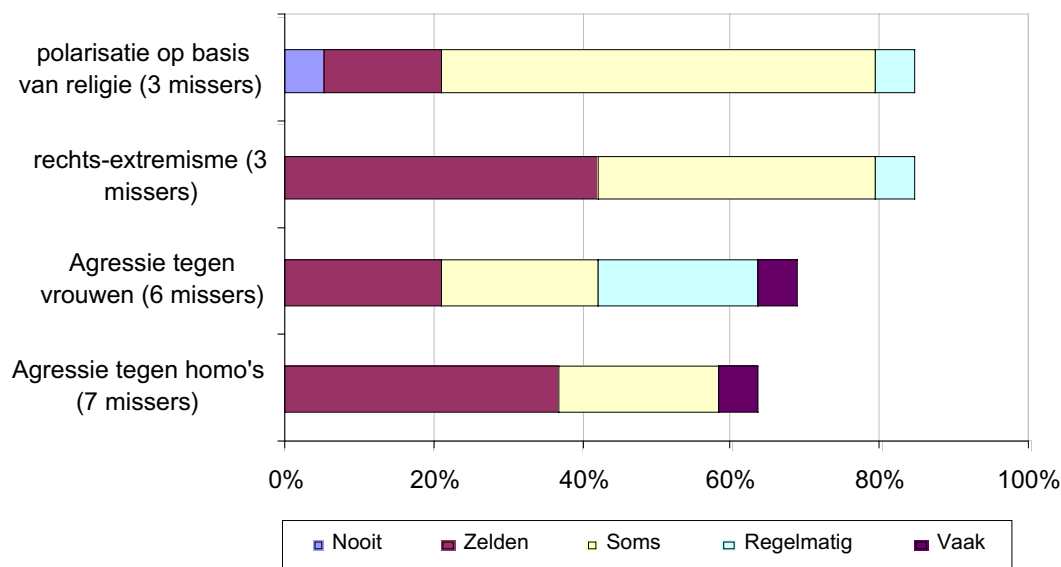
Overig overlastgevend gedrag dat gemeenten noemden waren vechtpartijen, loverboys, drugshandel (meerdere malen genoemd), woninginbraak en eerwraak.

2.6 *Polarisatie en radicalisering*

Figuur 8 laat per deelgebied het percentage gemeenten (N = 19) zien dat rapporteert over de mate waarin verschillende typen van polariserend of radicaliserend gedrag onder Marokkaans-Nederlandse jongeren voorkomen. Aangezien maar weinig respondenten aangeven problemen te ondervinden met polarisatie of radicalisering, moeten we de hier gepresenteerde resultaten voorzichtig interpreteren. In figuur 8 kunnen we zien dat het voor zo'n

dertig procent van de gemeenten niet duidelijk is in hoeverre agressie tegen homo's en tegen vrouwen een rol speelt onder Marokkaans-Nederlandse jongeren.

Figuur 8. Per deelgebied van polarisatie en radicalisering het percentage gemeenten dat problemen rapporteert (N = 19)

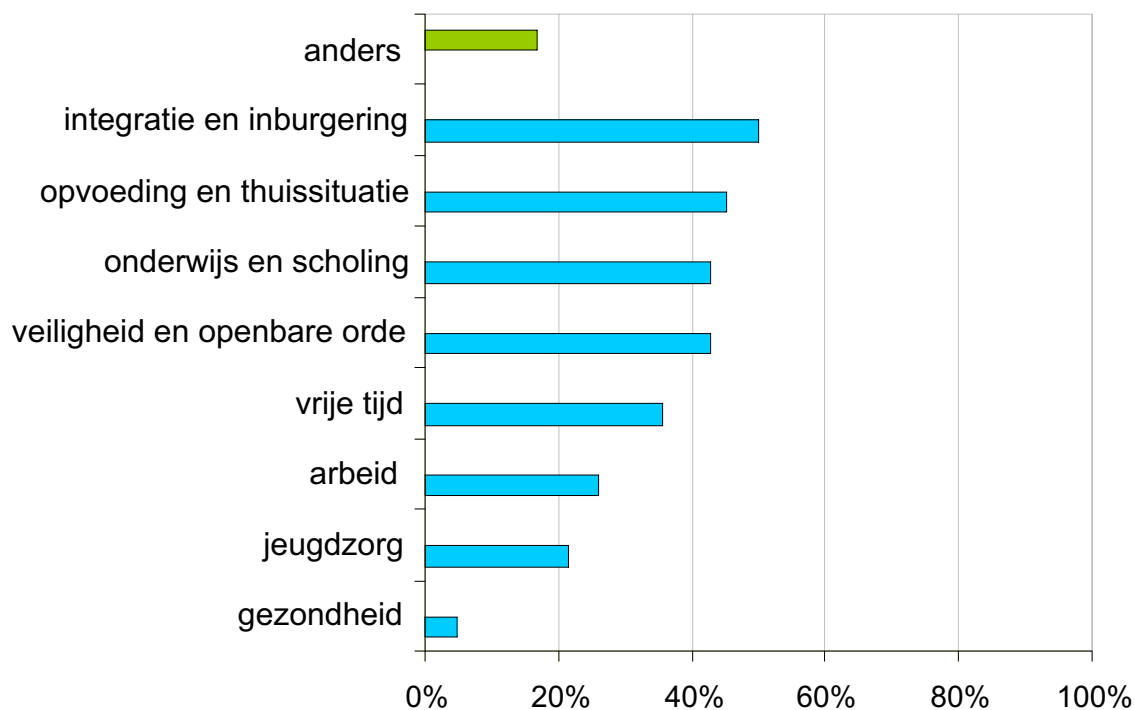
Opvallend is dat de mate waarin polariserend of radicaliserend gedrag voorkomt onder Marokkaans-Nederlandse jongeren gering is. Meer dan de helft van alle gemeenten geeft aan dit gedrag zelden tot soms te zien onder de doelgroep. Vooral agressie tegen homo's en rechts-extremisme komen weinig voor, terwijl ze agressie tegen vrouwen en polarisatie op basis van religie iets vaker waarnemen.

2.7 *Beleid voor Marokkaans-Nederlandse jongeren – informatie uit de quickscan*

Veertig procent van de 43 gemeenten (één respondent had dit deel van de vragenlijst niet ingevuld) voert algemeen jeugdbeleid op alle acht van de in figuur 9 genoemde beleidsterreinen. Dertig procent van de gemeenten voert op zeven terreinen jeugdbeleid en twaalf procent op geen enkel terrein. De verdeling van het aantal gemeenten over de verschillende beleidsterreinen varieert tussen de 68% (arbeid) en 85% (opvoeding/thuissituatie en veiligheid/openbare orde).

In totaal heeft 79% van de veertig gemeenten (drie respondenten hadden dit deel van de vragenlijst niet ingevuld) specifiek beleid gericht op Marokkaans-Nederlandse jongeren. Figuur 9 geeft aan op welke beleidsterreinen dit gebeurt. Zoals te verwachten door de vele problemen met criminaliteit, voert meer dan veertig procent van de gemeenten specifiek beleid op het gebied van veiligheid en openbare orde. Hetzelfde geldt voor onderwijs en scholing en in mindere mate voor arbeid. Slechts vijf procent van de gemeenten rapporteert beleid op het gebied van gezondheid, wat in overeenstemming is met de lage respons over problemen hiermee. Op het gebied van jeugdzorg voert 21% beleid, wat nog steeds aan de lage kant is vergeleken met de andere beleidsterreinen.

Figuur 9. Per beleidsterrein het percentage gemeenten dat specifiek beleid voert t.a.v. Marokkaans-Nederlandse jongeren (N = 32)

Een kleine twintig procent gaf aan nog ander beleid te voeren dan de door ons geselecteerde beleidsterreinen. Zo heeft 's-Hertogenbosch een specifiek programma voor Marokkaans-Nederlandse jongeren georganiseerd ('Wacha'). Andere gemeenten noemen allochtone schoolcontacten en bevordering van de participatie van allochtone ouderen.

Ten slotte: 66% van de gemeenten heeft voorkeur voor een combinatie van algemeen en specifiek jeugdbeleid gericht op Marokkaans-Nederlandse jongeren, 25% geeft de voorkeur aan algemeen jeugdbeleid en vijf procent van de gemeenten is voorstander van alleen specifiek jeugdbeleid voor de doelgroep.

3 *Beleid gericht op Marokkaans-Nederlandse risicjongeren*

We interviewden twintig gemeenten over hun specifieke aanpak van problemen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren (voor een lijst van gemeenten zie de bijlage). Tijdens de interviews kwam al snel naar voren dat slechts enkele gemeenten een integraal programma hebben voor deze doelgroep: Utrecht, Den Haag, Rotterdam, Den Bosch en Eindhoven. Deze gemeenten hebben een projectleider aangesteld. Ook heeft een aantal gemeenten losse projecten gericht op Marokkaans-Nederlandse jongeren, maar dan is er niet een enkele persoon binnen de gemeente verantwoordelijk voor de Marokkaanse doelgroep. Een uitzondering is de gemeente Amsterdam. Deze heeft geen integrale aanpak of integraal programma. Amsterdam heeft echter wel een projectleider aangesteld bij DSP groep die de projecten coördineert die met de Donner-middelen gefinancierd zijn. De helft van de gemeenten geeft aan dat ze alleen algemeen jeugdbeleid hebben: het College van B&W acht doelgroepenbeleid niet wenselijk. Een groot deel van de doelgroep bestaat echter wel uit jongeren van Marokkaans-Nederlandse afkomst. Om die reden zetten deze gemeenten vaak bijvoorbeeld een jongerenwerker van Marokkaanse afkomst in. In paragraaf 3.3 bespreken we de verschillende projecten.

Opvallend was dat sommige gemeenten geen doelgroepenbeleid hebben terwijl er een hoog percentage Marokkaanse jongeren woont (bijna 14%) en de problemen relatief groot zijn volgens de resultaten van de quickscan. Gemeenten lieten weten dat ze het doelgroepenbeleid nu wel in heroverweging nemen.

3.1 *Specifiek beleid voor Marokkaans-Nederlandse jongeren*

Op de vraag waarom er specifiek beleid voor Marokkaans-Nederlandse jongeren zou zijn, was het belangrijkste antwoord van beleidsmedewerkers en projectleiders dat de statistieken laten zien dat jongeren van Marokkaanse afkomst oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteit en veel problemen hebben op school. Dit is in overeenstemming met de resultaten van de quickscan. In veel (kleine) gemeentes zijn overlastgevende situaties (meestal van groepen jongeren) in specifieke wijken de aanleiding geweest om een aanpak te ontwikkelen voor Marokkaans-Nederlandse jongeren.

Een tweede veel genoemde reden was dat het belangrijk is om deze jongeren te leren kennen. Ze hebben een andere cultuur en achtergrond en de vraag is welke problemen ze ervaren in Nederland en waar ze zich mee bezighouden. Daarbij is er vaak weinig kennis van het leven van Marokkaanse gezinnen. Het beeld dat de media schetsen is vaak vertekend. Kennis van deze zaken maakt dat instanties uit de keten (scholen, jeugdhulpverlening) goed geïnformeerd zijn en dat ze meer begrip krijgen voor de situatie van de jongeren.

Ten slotte helpt het om extra in deze groep te investeren: ze zijn vaak moeilijk te bereiken, onder andere vanwege wantrouwen tegenover professionals, en er komen steeds nieuwe gevallen bij. Dat zijn vooral broertjes en zusjes die het voorbeeld volgen.

3.2 *Problematiek en achtergronden*

Tijdens de interviews is uitgebreid ingegaan op de problematiek en de achtergronden daarvan, deels overlappend met de resultaten van de quickscan en de analyse van de vraagkant die we in hoofdstuk 4 beschrijven. Opvallend was dat de aanpak van de gemeenten zich vooral richt op de twee terreinen waar de media veel aandacht aan besteden en waarover de statistieken duidelijk zijn: criminaliteit en slechte schoolprestaties en vroegtijdig schoolverlaten/schoolverzuim. Gezien de overlap met de quickscan zullen we de problematiek gerapporteerd tijdens de interviews hier slechts kort bespreken.

De jongeren

Uit de interviews kwam naar voren dat Marokkaans-Nederlandse jongeren veel op straat hangen, weinig vrijetijdsbesteding kennen en weinig deelnemen aan activiteiten in verenigingsverband. Ook blijkt dat de jongeren tussen twee culturen leven en dat zij soms een vertekend zelfbeeld hebben. Het gemis aan positieve rolmodellen kan een oorzaak zijn voor deze jongeren (meestal jongens) om het verkeerde pad op te gaan. Schuld en schaamte spelen een rol binnen het gezin, maar daarbuiten minder. Een interessante bevinding is dat het beeld dat de ouders, de jongere zelf en de docent van de jongere hebben vaak niet overeenkomt. De ouders zien geen problemen, de jongere ontkent (en heeft zijn trots), terwijl gemeenten aangeven dat de docent vaak het beste beeld heeft, bijvoorbeeld wanneer jongeren zich in criminele circuits begeven.

Het gezin

Moeders hebben soms een traditionele achtergrond en weinig opleiding. De taalachterstand van de ouders is in sommige gemeenten een groot probleem. Daardoor zijn ze moeilijk te bereiken via in Nederland gebruikte communicatiemiddelen. Bovendien zitten sommige moeders veel binnen en komen ze alleen naar de school van hun kinderen. Moeders worstelen vaak met de opvoeding en weten niet hoe het leven in de Nederlandse samenleving eraan toegaat. Gemeenten merken op dat de opvoeding van broertjes en zusjes ook mis gaat. Ze signaleren veel meelopers.

Ten slotte stellen ouders soms eisen die niet naar de wens of behoefte van het kind zijn, zoals op het gebied van school- en studiekeuze, zelfs in de gevallen waarbij het beter zou zijn als een kind naar het speciaal onderwijs gaat. De ouders kunnen soms moeilijk bevatten waarom een kind naar het speciaal onderwijs moet. De vaders zijn in Marokkaanse gezinnen meestal wel aanwezig, maar lijken geen positief rolmodel voor de jongeren (jongens).

De wijk

Een van de genoemde problemen waar Marokkaanse gezinnen mee te maken hebben is dat ze relatief vaak in achterstandswijken wonen.

3.3 *Methoden en interventies*

In deze paragraaf bespreken we de methoden en interventies die de gemeenten specifiek voor Marokkaans-Nederlandse jongeren inzetten. Achter iedere interventie staat vermeld in welke gemeenten die voorkomt. We moeten opmerken dat de lijst van interventies niet uitputtend is en dat hoogstwaarschijnlijk niet alle gemeenten waar die interventie plaatsvindt genoemd zijn (bijvoorbeeld wanneer een beleidsmedewerker niet op de hoogte was van het bestaan van een interventie). We hebben ervoor gekozen die interventies te vermelden die gemeenten meerdere malen noemden, dan wel ingezet zijn met behulp van de Donner-middelen.

De aanpak is meestal opgezet vanuit overlastbestrijding in een wijk en daarmee in de kern repressief (voor die specifieke wijk). Later volgt de ontwikkeling van een preventieve aanpak.

Er lijkt een verschil te zijn in de aanpak van grote versus kleine gemeenten. De aanpak in kleine gemeenten is vaker algemeen en niet gericht op de doelgroep (dan zetten ze vaak Marokkaanse werkers en activiteitenprogramma's in), terwijl in grotere gemeenten meer doelgroepen- en integraal beleid is opgezet.

Veel van de projecten bestonden al, maar zijn aangepast aan de doelgroep. Een enkele keer is een nieuw project ontwikkeld, zoals de gezinsaanpak in Culemborg en het schakelprogramma in Amsterdam. In het algemeen ervaren gemeenten outreachend werken als effectief. Instanties gaan naar de jongeren en de gezinnen toe om hen hulp en zorg te bieden, maar ook om straffen op te leggen (bijvoorbeeld in het geval van de gezinsaanpak, zie hieronder).

Het blijkt vaak moeilijk de Marokkaanse gemeenschap te betrekken bij de interventies en programma's, uitzonderingen als in Maassluis, Nijmegen en Eindhoven daargelaten. Een probleem dat gemeenten noemen is dat de Marokkaanse gemeenschap moeilijk in het vizier te houden is. Er is weinig binding en samenhang tussen de mensen, waardoor bij het aanspreken van één persoon niet zeker is of deze persoon ook namens de hele gemeenschap spreekt. Daarbij is het soms moeilijk om hen bij de Nederlandse overlegstructuur te betrekken. In sommige gevallen wordt de gemeenschap gebruikt als klankbord. Een enkele keer financiert de Marokkaanse gemeenschap een initiatief. Zo stelde de Marokkaanse gemeenschap buddyprojecten voor, die wellicht uitkomst bieden wanneer jongeren professionals wantrouwen. Het komt overigens veel voor dat Marokkaanse werkers (jongerenwerkers, schoolcontactpersonen, mentoren) op projecten worden ingezet om de jongeren te benaderen, of bij de opvoedingsondersteuning worden ingezet.

De volgende aspecten zijn volgens enkele gemeenten van belang voor een goede samenwerking:

- Ondersteunen van kleinschalige initiatieven van ouders en buurtbewoners (Utrecht), zoals een jongerendebat (Nijmegen).
- Uitbreiden van het netwerk van Marokkaanse intermediairs voor professionals (Utrecht).
- Het betrekken van migrantenzelforganisaties bij beleid (Nijmegen), zoals bij de toeleiding naar en organisatie van opvoedingscursussen (Utrecht).

Hieronder volgt een korte beschrijving van preventieve, curatieve en repressieve interventies die verschillende gemeenten toepassen.

Preventieve interventies gericht op de jongeren

- Om school- en vooral ook taalachterstand te voorkomen stimuleert een aantal gemeenten inschrijving bij peuterspeelzalen of andere voorschoolse voorzieningen (Den Bosch, Eindhoven, Cuijk, Gorinchem).
- Wat veel kleinere gemeenten noemen is de organisatie van (sport)activiteiten om hangen op straat tegen te gaan en om jongeren een zinvolle vrijetijdsbesteding te geven (Culemborg, Den Haag, Utrecht, Gorinchem (nu niet langer alleen voor deze doelgroep)). Den Bosch helpt kinderen en hun ouders met de toeleiding naar sportverenigingen.
- Jongerenwerkers en straatcoaches zijn ingezet om de jongeren in het vizier te houden, signalen van problemen op te vangen en jongeren door te verwijzen naar zorginstanties wanneer dit nodig is. Doel is het losmaken van jongeren uit de invloedssfeer van overlastgevendende en criminele groepen en hun capaciteiten en competenties om te buigen naar positieve activiteiten (Zeist, Zaltbommel, Cuijk, Culemborg, Eindhoven, Gouda, Hoorn, Amsterdam, Den Haag, Weert).
- Marokkaanse buurtvaders of broers (Rotterdam, Utrecht, Veenendaal, Gorinchem).
- Peers als mentoren: Marokkaans-Nederlandse leeftijdgenoten worden gekoppeld aan risicojongeren. Dit is vooral gericht op het maken van een keuze voor een opleiding en het vinden van werk of een stageplek (Utrecht, Den Bosch, Zaltbommel, Gouda, Den Haag).
- Schoolcontactpersonen en coaches helpen bij het signaleren van problemen op school, maar vooral om een verbinding te maken tussen het leven van de jongeren op school,

thuis en op straat. Wanneer er problemen zijn op school kijken zij naar waar de problemen vandaan komen. Doel is schooluitval tegen te gaan en te begeleiden naar een startkwalificatie (Cuijk, Gorinchem, Den Haag).

- Huiswerkbegeleiding: specifieke begeleiding van Marokkaanse scholieren (Rotterdam, Nijmegen).
- Vergroten van de deskundigheid over intercultureel werken onder professionals in de keten (Amsterdam), bijvoorbeeld over identiteitsontwikkeling (Utrecht).
- JIT/Preventie: het via individuele trajectbegeleiding bevorderen van resocialisatie en maatschappelijke participatie van risicjongeren (Den Haag).
- Toeleiding naar stageplaatsen, werk en ondernemerschap (Utrecht, Rotterdam, Den Bosch, Den Haag, Amsterdam).
- Empowerment: het plan van aanpak van de gemeente Utrecht vermeldt niet alleen te willen focussen op de kleine minderheid die vertegenwoordigd is in criminaliteitsstatistieken, maar ook op de grote groep met wie het wel goed gaat, maar die ook een steun in de rug kan gebruiken. Hiermee wordt voorkomen dat er aanwas plaatsvindt op de 'foute lijstjes'. Communicatie en in gesprek zijn met de doelgroep, maar ook het wijzen van de doelgroep op rechten en plichten in de samenleving is hiervoor een belangrijke voorwaarde.
- Monitoring potentiële veelplegers van 18 tot 25 jaar: deze maatregel betreft een intensieve vorm van toezicht voor potentiële veelplegers (nog geen hardkernjongeren) van 18 tot 25 jaar. Het toezicht is gericht op de signalering van structurele problemen met scholing, werk, inkomen en welzijn en terugkerend strafbaar gedrag (Amsterdam).

Preventieve interventies gericht op gezin en wijk

Het betrekken van de ouders is van belang. Zowel bij strafoplegging als om de Nederlandse maatschappij beter te leren begrijpen.

- Activeren van ouders, bijvoorbeeld via vader- en moedercomités (Eindhoven). Een vergelijkbaar initiatief zijn de Marokkaanse ouderadviseurs die helpen bij het bereiken en oplossen van grote problemen van Marokkaans-Nederlandse jongeren (Den Bosch). Utrecht ondersteunt Wijknetwerken, informatiebijeenkomsten en ouderraden voor de doelgroep.
- Huisbezoeken Marokkaanse gezinnen door Halt: uit de praktijk blijkt dat ouders van Marokkaans-Nederlandse jongeren moeilijk te bereiken zijn. Halt kan extra aandacht besteden aan het bereiken van de kinderen en hun ouders door middel van huisbezoeken. Doel is om het aantal afvallers onder de Marokkaanse jongeren bij STOP- en HALT-afdoeningen te verminderen en de recidive te verminderen. Nevendoel is het vroegtijdig signaleren van problemen in de opvoedingssituatie (Amsterdam).
- Opvoedingsondersteuning (Utrecht, Rotterdam, Den Bosch, Culemborg, Eindhoven, Gorinchem (zolang het budget het toeliet), Maassluis).

Curatieve interventies gericht op de jongeren (uitsluitend in de G4)

- JIT/Nazorg: het via individuele trajectbegeleiding bevorderen van resocialisatie en maatschappelijke participatie van doorstromers (Den Bosch, Den Haag, Rotterdam).
- Begeleiding jongeren tussen voorgeleiding en schorsing: de periode die ligt tussen voorgeleiding van een jongere bij de rechter-commissaris (RC) en de uiteindelijke schorsing werd tot voor kort niet optimaal benut. Het is de bedoeling deze periode te gaan benutten om intensief met alle betrokkenen te onderzoeken wat moet gebeuren om de recidivekans te minimaliseren. Dit moet leiden tot een op maat gesneden plan van aanpak dat Bureau Jeugdzorg opstelt. Dit plan van aanpak gaat al van start tijdens de periode van voorlopige hechtenis en gaat naadloos door bij thuiskomst van de jongere (Amsterdam).
- ENIP (En Nu Iets Positiefs) heeft tot doel jongeren die dreigen het verkeerde pad op te gaan te motiveren weer terug te gaan naar school of werk. Jongeren krijgen een toekomstperspectief aangereikt door hen werkervaring te laten opdoen en de benodigde sociale vaardigheden te leren (Amsterdam).

- Coördinator schoolverzuim op de rechtbank: de coördinator legt verbindingen tussen kantonrechters die leerplichtzaken doen en kinderrechters. Ze zorgt dat ze samenwerken. De coördinator zorgt ook dat informatie uit de verschillende justitiële onderdelen gebundeld wordt. Verder onderhoudt ze contacten met de ketenunits, en controleert ze of de informatie die zij aanleveren compleet is. Uiteindelijk moeten de verbindingen tot stand komen zonder speciale interventies, waarmee de coördinator overbodig wordt (Amsterdam).
- Bruggenbouwers zijn er voor jongeren met politie- en justitiecontacten. Zij werken als contactpersonen tussen de Marokkaanse jongeren en de politiemedewerkers. Zij laten de politieambtenaren kennismaken met de cultuur en vaardigheden van de Marokkaanse jongeren. Dit bespoedigt professionalisering van politieambtenaren. Omgekeerd geven zij de Marokkaanse jeugd inzicht in en begrip van de werkwijze van de politie. Bruggenbouwers zijn voor deze jongeren een rolmodel (Rotterdam).
- Aanpak risicjongeren lokaal: door de groepsaanpak van Beke zijn in Rotterdam 29 Marokkaanse groepen in beeld gebracht. De aanpak die hierop volgt betreft drie niveaus: op de groep, het domein en individu. Deze aanpak zetten de groepscoördinator van de deelgemeente en een DOSA-regisseur in. De gemeente wil door intensieve begeleiding van de jongeren zorgplannen implementeren. Hierbij is een samenwerking vereist tussen politie, justitie en gemeente, vooral voor analyse van dossiers en de koppeling van drang en dwang aan deze zorgplannen. Het betreft hier dus een persoonlijke, meer intensieve aanpak van 240 jongeren die, zo nodig door dwang en drang, hun leven weer op de rails gaan krijgen (Rotterdam, ook in Zeist en Roosendaal bestaan vergelijkbare interventies).
- Coördinator aanpak 18-24 jaar bij justitie: de strafrechtsketen ziet zich steeds vaker geconfronteerd met beleidsvorming waarin aanpak van criminele jongeren wordt verlangd. Iedereen erkent dat voor deze doelgroep bijzondere aandacht nodig is. Het inzetten van programma's of middelen voor minderjarigen is doorgaans niet meer mogelijk, en de mogelijkheden voor volwassenen sluiten onvoldoende aan bij de doelgroep. Het is noodzakelijk om binnen de strafrechtsketen beter in te spelen op deze kwetsbare doelgroep (Rotterdam).

Curatieve interventies gericht op het gezin (met uitzondering van gezinscoaching en Marokkaanse zorgconsulenten rapporteerden alleen de G4 deze curatieve interventies)

- Ouders Present! is voor ouders van jongeren die zich schuldig maken aan signaalverzuim (de zogeheten 'hardnekkige spijbelaars'). De ouders volgen de cursus als een hulpaanbod om beter te leren omgaan met hardnekkig spijbelen. De officier van justitie of de kantonrechter verwijst hen naar de cursus. De ouders krijgen de cursus opgelegd bij transactie of vonnis (Amsterdam).
- Gezins- en oudercoaching: het begeleiden van gezinnen met meervoudige problematiek om een gezinsstructuur te bevorderen, en het effectueren van de opvoeding van de kinderen door de ouders. Deze coaching richt zich vooral op het opvoeden binnen twee culturen (Culemborg, Eindhoven).
- Functional Family Therapy (FFT) - Plus: traditionele therapievormen kunnen vaak niet uit de voeten met 'ongemotiveerde' gezinnen of gezinnen die veel weerstand tegen behandeling tonen. FFT-therapeuten proberen juist deze weerstand te begrijpen en beschuldigen en negatieve interacties tussen gezinsleden te doorbreken. Hierdoor lukt het uiteindelijk vaak om ongemotiveerde gezinnen toch voor behandeling te motiveren. Een gezinscoach komt bij Marokkaanse gezinnen mee met de therapeut om praktische obstakels uit de weg te ruimen (Amsterdam).
- Coördinator: betrekken ouders bij justitiële keten: ouders van jongeren die strafrechtelijk met de politie en vervolgens met het openbaar ministerie en andere justitiepartners in aanraking komen, vervullen een belangrijke rol. In de praktijk van het strafproces blijkt dat ouders van Marokkaanse jongeren deze rol onvoldoende (kunnen) vervullen (Utrecht).

- Marokkaanse zorgconsulenten worden ingezet ter ondersteuning bij de diagnose van ziekten die niet boven tafel komen. Zij weten beter contact te maken met de doelgroep. Zo is er in Nijmegen extra geld voor voorlichting over borstkanker omdat deze doelgroep brieven over borstonderzoek niet begrijpt of niet naleeft (Nijmegen).

Repressieve interventies

Uitgangspunt bij repressieve interventies is dat de jongeren (vaak gaat het om een kleine harde kerngroep) hard worden aangepakt - eventueel zichtbaar in de eigen wijk - en dat autoriteiten de ouders duidelijk maken dat er problemen zijn. De outreachende aanpak (zie bijvoorbeeld de gezinsaanpak hieronder) kijkt ook naar broertjes en zusjes en de aansluiting binnen de keten, van justitie tot zorg- en hulpverlening.

- De gezinsaanpak is een veel voorkomende repressieve interventie. Wanneer een jongere de fout in is gegaan gaat de politie, eventueel samen met mensen van andere instanties zoals schuldhelpverleners, bij de jongeren thuis langs en legt een interventie op. Gemeenten die deze methode gebruiken geven aan dat het geen zin heeft de jongeren op een vrijblijvende manier aan te pakken; dwang en drang zijn nodig. Wanneer het gezin zich niet aan de afspraken houdt kan de jongere alsnog de opgelegde (gevangenis)straf krijgen; enkele gemeenten korten ouders in dat geval zelfs op hun uitkering. Deze aanpak heeft ook een signalerende functie. Wanneer jeugdzorg gewenst lijkt worden de jongeren en eventueel hun ouders doorgestuurd naar een zorginstantie (Den Bosch, Zeist, Roosendaal, Culemborg, Amsterdam, Den Haag).
- Hierop aansluitend zijn de interventies die zich via een zeer intensieve outreachende aanpak op de overlastgevende of criminele jongeren richten: door intensieve begeleiding van deze jongeren proberen ze hen weer op het rechte pad te krijgen (Utrecht, Rotterdam, Amsterdam).
- Het schakelprogramma schakelt tussen verschillende behandelvormen die gekoppeld zijn aan civiel-/strafrechtelijke maatregelen. Een risicotaxatie inventariseert gegevens over het gezin, persoonlijkheidskenmerken, prestaties op school en de delictgeschiedenis. Met die risicotaxatie wordt gezinsgerichte jeugdzorg geïndiceerd. Wanneer de taxatie hoog uitvalt komt Functional Family Therapy in beeld. Een Marokkaanse coach krijgt een taak hierin (Amsterdam).
- Intensieve Trajectbegeleiding 17 tot 25 jaar: voor resocialisatie van de doelgroep Harde Kern 18+ bestaan nauwelijks effectieve instrumenten. In Amsterdam is de afgelopen drie jaar ervaring opgedaan met de methode van de Intensieve Trajectbegeleiding (ITB) voor deze zwaarste doelgroep (Amsterdam).
- Ontwikkeling aanpak top-5 probleemgezinnen: het 'aanstormend talent' dat binnen het gezin te vinden was en dat in de periferie van actieve criminele broers opgroeide, werd onvoldoende opgemerkt en al helemaal niet automatisch in een vorm van gezinsaanpak meegenomen. Uit rechercheonderzoeken door politie en OM naar harde kernjongeren en criminele jeugdgroepen kwam duidelijk naar voren dat kinderen uit bepaalde gezinnen blootgesteld zijn aan grote hoeveelheden risicofactoren. Hierdoor kon de ontwikkeling van sterk antisociaal gedrag, waaronder ernstig delinquent gedrag, eigenlijk niet uitblijven (Amsterdam).
- Taakstraffen OvJ-model op de ketenunit: voor de Marokkaanse doelgroep is een stevige en herkenbare presentatie van straffen van groot belang. Vaak is echter de impact van sancties nog te gering. Om deze te vergroten worden vanaf 2007 taakstrafzittingen op de ketenunits georganiseerd. Daarbij zijn de ouders aanwezig en is zo nodig een tolk beschikbaar. Op deze wijze krijgen de zittingen een meer pedagogische invulling (Amsterdam).

3.4 *Resultaten en werkzame factoren*

Geen van de gemeenten kan op dit moment effecten aantonen, maar wel ontvangen ze positieve signalen van bepaalde typen interventies.

Een aantal gemeenten geeft aan dat de repressieve aanpak van de harde kern (hard en zichtbaar aanpakken) een positief effect lijkt te hebben op de overlast, criminaliteit en gevoelens van veiligheid in bepaalde wijken (Zeist, Roosendaal, Veenendaal). Op sommige plekken heeft daardoor de politie weer terrein teruggewonnen van overlastgevende groepen (Roosendaal). Daarbij vermelden ze meermaals dat het systeem om het kind heen aangepakt moet worden: niet alleen het kind, maar ook de ouders, familie en de vrienden. Gebeurt dat niet, dan helpen maatregelen niet (Culemborg). Hetzelfde geldt voor de gezinscoaching en de gezinsaanpak: de integrale aanpak met verschillende ketens en de breedte van de aanpak (het gezin) zijn belangrijke werkzame factoren (Culemborg).

Een derde veel genoemde werkzame factor is dat het goed is om de jongeren, het liefst via iemand van de eigen gemeenschap, te leren kennen, zodat instanties in de keten als de school en jeugdzorg uitleg kunnen krijgen over hun achtergronden en problemen (Cuijk, Eindhoven). Maak contact met de jongeren, bied ze een luisterend oor en doe iets met wat zij zeggen (Hoorn). Het is belangrijk op die manier vertrouwen te winnen (Culemborg). Voor gemeente, hulpverlening en politie is het van belang om kennis te nemen van de Marokkaanse cultuur. Dit zal het wederzijds vertrouwen vergroten.

Door het bieden van (sport)activiteiten en vrijetijdsbesteding hangen jongeren minder op straat rond en kan overlast voorkomen worden (Hoorn).

Ten slotte, schooluitval en verzuim lijken in sommige gemeenten te verminderen, wellicht door de Marokkaanse schoolcontactpersonen (Gorinchem). Deze contactpersonen helpen bijvoorbeeld bij het maken van keuzes en bij de overgang van de basis- naar de middelbare school. Bovendien kunnen schoolcontactpersonen ouders inzicht geven in hoe het er in Nederland aan toegaat. Goed contact met de school in de keten is belangrijk om signalen op te vangen.

3.5 *Knelpunten en toekomst*

Allereerst is het belangrijk om op tijd in te grijpen. Zo helpt het bieden van gezinscoaching voor criminele jongeren niet: dan is het al te laat.

Het is noodzakelijk projecten door te zetten: steeds moeten de betrokkenen voor ogen houden waar een project heengaat; waar mogelijk moeten instanties zelf projecten overnemen. Zo moeten scholen de Marokkaanse schoolcontactpersoon onderdeel maken van hun beleid, anders werken zij langs elkaar heen.

Er zijn meer uren en geld nodig om projecten uit te kunnen breiden: investeren in allochtone jongeren kost veel tijd. Een belangrijke uitbreiding is het inzetten van meer Marokkaans-Nederlandse jongerenwerkers en ook schoolcontactpersonen op basisscholen; veel gemeenten zien nieuwe probleemkinderen aankomen.

Een betere benadering van het systeem om de jongeren heen, familie en vrienden, is noodzakelijk. De factor groepsdruk speelt mee en de ouders moeten andere vaardigheden aangeleerd krijgen. De vraag naar opvoedingsondersteuning zal toenemen, gezien de vele vragen en signalen uit het onderwijs.

Enkele gemeenten gaven aan dat extra werkgroepen nodig zijn om jongeren en hun problemen beter in beeld te krijgen. Kennisontwikkeling is van belang. Zo is in Veenendaal onderzoek gedaan naar de witte vlekken en verbeterlagen in de aanpak van Marokkaans-Nederlandse jongeren. Uit het onderzoek bleek dat politie en jongerenwerkers de jongeren minstens één keer per maand dienen te benaderen. Op een vriendelijke manier aanspreken bleek eveneens essentieel. Daarnaast is het effect van de taal en andere cultuur op de gesloten gezinssituatie nog steeds groot. Er heerst een heel groot onderliggend verdriet en de jongeren ervaren veel leed als gevolg van afwijzing door iedereen (de ouders en de Nederlandse maatschappij, zie ook Pels, 2003). Uit het onderzoek bleek dat de jongeren het gevoel hebben nergens bij te horen. Deze inzichten bieden een belangrijk fundament voor het benaderen van de doelgroep en het ontwikkelen van effectieve interventies.

Meer kennis kan het onderscheid tussen de echte criminelen en de meelopers beter scherpstellen. Vooral de laatste groep vraagt om investering. Zoals gezegd signaleren gemeenten dat er een nieuwe groep aankomt: de broertjes en zusjes. Ook zij zitten veel op straat (het gaat vaak om grote gezinnen in kleine huizen) en de broertjes en zusjes gaan nu al over grenzen heen.

Over het algemeen is de zichtbaarheid en bereikbaarheid van de jongeren (en de gezinnen eromheen) nog een belangrijk punt van aandacht. In Nederland is er een zeer groot aanbod voor hulp aan ouder, kind en gezin - alleen is het vaak nog moeilijk om de Marokkaans-Nederlandse doelgroep te bereiken. Het vermoeden is er dat er veel meer psychische problemen zijn bij de jongeren dan de gemeenten weten. Deze zijn niet zichtbaar - maar de jongeren lopen wel op straat.

Veel van de interventies die betrekking hebben op de jongere kinderen en taalachters-tand en opvoedingsondersteuning richten zich op de moeders; de vaders komen bijna niet aan bod. De rol van de vader verdient meer nadruk, zeker voor de jongens.

De Marokkaanse achterban heeft soms andere verwachtingen van activiteiten dan de Marokkaanse jongerenwerkers zelf, waardoor de jongeren ervaren in twee werelden te leven. Het culturele verschil tussen de jongerenwerkers en de gemeentelijke bestuursleden is evident. Wanneer het bestuur helemaal Nederlands is blijkt het maken van afspraken met Marokkaanse werkers soms lastig, terwijl deze voor gemeentelijke bestuurders duidelijk lijken te zijn.

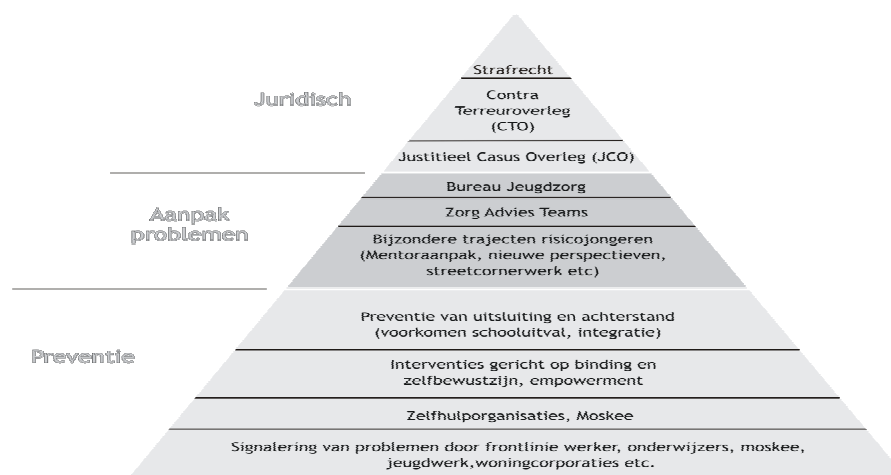
Interventies en beleid moeten meer gericht zijn op empowerment (kennis, openheid, communicatie) van de hele Marokkaanse gemeenschap. Ook het grote deel van de gemeenschap waar het wel goed mee gaat moet een plaats krijgen in het beleid. Veel van de interventies richten zich op de groep overlastgevende jongeren. Dit zijn bijna altijd de jongens. Er is weinig aandacht voor de meisjes; een enkele gemeente noemde dat er meer moet worden gedaan aan hun empowerment.

De keten moet beter functioneren en commitment van iedereen is nodig. Niet alleen de gemeente, de hele keten moet doordrongen zijn van het doel. Mensen willen wel, maar kunnen soms niet vanwege te weinig uren. Sommige betrokkenen opperden om externen zoals Radar in te huren voor het opzetten en assisteren van projecten. In Amsterdam gebeurt dit al: DSP beheert de Donner-gelden en coördineert de projecten. Bovendien lijken er gaten te zitten in de hulpverlening. Vaak is niet duidelijk waar de jongeren zich bevinden, waar ze onder behandeling zijn. De IMAR-database is een goede oplossing voor dit probleem. Hieraan gerelateerd gaven gemeenten aan dat het belangrijk is verschillende terreinen (sport, onderwijs, veiligheid) met elkaar te verbinden. Zo lijkt de verbinding tussen overlastbestrijding en een zorgtraject moeilijk. Wellicht is het Schakelprogramma van Amsterdam hiervoor een aangewezen oplossing.

3.6 De Interventiepiramide ‘sluitende aanpak risicojeugd’

Analyse van de verzamelde gegevens met de interventiepiramide biedt inzicht in de onderdelen van een sluitende aanpak die al dan niet aanwezig zijn bij de geïnterviewde gemeenten. De piramide bestaat uit een brede preventieve basis, een meer toegespitst middenkader voor de aanpak van problemen en een kleine top aan juridische interventies die zich richten op het onderdrukken van probleemgedrag.

Figuur 1: Interventiepiramide ‘sluitende aanpak risicojeugd’

De voorgaande paragrafen over de aanbodkant van gemeenten maken duidelijk dat in de vier grote gemeenten het hele scala aan interventies aanwezig is binnen de aanpak van Marokkaans-Nederlandse jongeren. Bij de kleine gemeenten ontbreekt echter het midden-deel: de rechtstreekse aanpak van problemen in termen van begeleiding naar Bureau Jeugdzorg (deze komt zelfs bij de G4 weinig terug), Zorg Advies Teams en bijzondere trajecten voor risicojongeren.

Wanneer we kijken naar de preventieve interventies blijkt dat interventies gericht op binding, zelfbewustzijn en empowerment ondervetegenwoordigd zijn. Goed vertegenwoordigd zijn daarentegen interventies gericht op signalering, preventie van uitsluiting en toepassing van strafrecht in de repressieve aanpak.

4 *Aanpak Marokkaanse risicjongeren: de vraagkant*

Voor een kennisfundament voor de aanpak van Marokkaanse risicjongeren is niet alleen inzicht nodig in de problemen die gemeenten ervaren en in de interventies die tot hun beschikking staan. Er is ook inzicht nodig in de 'vraag': de specifieke achtergronden van marginalisering bij jongeren van Marokkaanse afkomst, de probleemdefinities en ondersteunings- en interventiebehoeften die bij de betrokkenen zelf leven.

Specifieke aandacht voor de vraagkant is van belang, omdat de aansluiting van het aanbod op de vraag meer doordinking behoeft dan tot op heden heeft plaatsgevonden. Het gebrek aan bereik en toegankelijkheid van voorzieningen voor allochtonen, waarvoor beleids- halve pas recent meer aandacht bestaat (zie de beleidsbrief *Diversiteit in het Jeugdbeleid* van de ministers van Jeugd en Gezin en WWI, die medio 2008 is uitgebracht), noopt daartoe. Al sinds de jaren tachtig staat de afstand tussen enerzijds gezinnen van nieuwe Nederlanders en anderzijds instituties voor opvoeding, onderwijs, hulpverlening en justitie als probleem te boek. Al even lang vormt het vergroten van het bereik van de gezinnen en van de toegankelijkheid van de reguliere voorzieningen punt van aandacht in het integratiebeleid (Rijkschroeff, Duyvendak & Pels, 2003).

Enerzijds zijn ouders vaak nog niet toegerust voor deelname aan het reguliere aanbod. Soms is er onwilligheid om met problemen naar buiten te treden of wantrouwen tegenover professionals. Anderzijds sluit het professionele aanbod vaak niet goed aan bij behoeften en zorgen van vaders, moeders en jongeren. Marokkaanse Nederlanders behoren tot de groepen waar de kloof nog groot is, zoals het recente Kabinetsstandpunt Marokkaanse Jeugd betoogt (Tweede Kamer, 2006; zie ook Commissie Marokkaanse Jeugd, 1998; Pels, 1998, 2003, 2005; Pels & Distelbrink, 2000).

Voor de inventarisatie van de vraagkant is gebruik gemaakt van de in Nederland beschikbare onderzoeksgegevens, zowel over marginaliserende Marokkaanse jongeren als over de socialisatie en ontwikkeling van allochtone/Marokkaanse jongeren in het algemeen. Een goed zicht op de bredere (pedagogische) context waarin jongeren opgroeien is immers van belang voor aanpak van hun problemen en preventie ervan. Analoog aan de gangbare risicomodellen (zie bijvoorbeeld Deković & Asscher, te verschijnen) beschrijven we belangrijke aandachtspunten naar vier analyseniveaus: die van individu, gezin, bredere omgeving en *peer group*. Vervolgens gaan we in op belangrijke aangrijpingspunten voor de aanpak van de jongeren (of hun gezin en bredere omgeving), die voortvloeien uit de geschetste problemen en achtergronden.

4.1 *Jongere*

Gebrek aan 'conventioneel' kapitaal

Jongeren in allochtone gezinnen kennen vaak een gebrek aan 'conventioneel' kapitaal, dat

participatie in en binding aan onderwijs en maatschappij in de weg staat: hun vaardigheid in het Nederlands, sociale netwerk, informatie en kennis van de *mainstream* cultuur is meestal beperkter dan die van autochtone leeftijdgenoten. Hun migratiecontext maakt het kapitaal waarover hun ouders beschikken minder relevant; het gemiddeld lage opleidingsniveau maakt daarbij dat allochtone ouders moeilijker in staat zijn snel nieuw kapitaal te verwerven en hun kinderen te begeleiden in de samenleving en haar instituties, zoals het onderwijs. Marokkaanse ouders zijn relatief laag opgeleid (SCP, 2007), hetgeen ook hun kinderen extra kwetsbaar maakt. Problemen in het onderwijs spelen een rol in het ontstaan van delinquentie (Stevens et al., 2005).

Bedreigd 'zelf'

Allochtone jongeren hebben meer dan hun autochtoon-Nederlandse leeftijdgenoten te maken met bedreigingen van het 'zelf' of een instabiel zelfbeeld.

Zoals nog aan de orde komt wonen zij vaker in concentratiewijken waar kansarmoede en onveiligheid troef is en hebben zij binnen- én buitenshuis minder recreatiemogelijkheden, waardoor zij zich meer vervelen - een belangrijke risicofactor. Het laatste geldt vooral voor Marokkanen, die bovendien meer dan andere groepen stigmatisering als Marokkaan of moslim ervaren (Harchaoui & Huinder, 2003; Pels, 2003; Pels et al., te verschijnen). Een andere bedreigende factor vormt hun relatief hoge mate van individualisering ten opzichte van hun ouders (Dagevos, 2001), waardoor de kans op spanningen en generatieconflicten groter is. Voorts kunnen krenkingen van het ego een rol spelen: in de traditionele Marokkaanse opvoeding - die wij vooral in gezinnen van de eerste generatie nog aantreffen - worden zeker oudere zonen verwend en op een voetstuk geplaatst (Pels, 1991; Werdmolder, 2005). Als tegenover hoge verwachtingen van mannelijkheid en maatschappelijk presteren een lage status staat, kan gekrenkt narcisme het resultaat zijn, met alle risico's van dien (Derksen, 2007). De Jong (2007) betoogt in zijn proefschrift 'Kapot moeilijk' dat bij jongeren van Marokkaanse afkomst een sterke identificatie als 'Marokkaan' en een negatief stigma leiden tot een druk op hun zelfbeeld.

De laatstgenoemde fenomenen lijken vooral voor jongens op te gaan. Meisjes lijden minder onder dergelijke prestatiedwang. Hun zelfvertrouwen loopt eerder gevaar door de socialisatie van conformiteit (zie hierna in deze en de volgende paragraaf).

Ambivalente maatschappelijke oriëntatie

Jongeren van Marokkaanse afkomst kunnen meer dan anderen worstelen met hun maatschappelijke oriëntatie. Aan de ene kant zijn zij, bijvoorbeeld vergeleken met Turken, relatief sterk op Nederland georiënteerd (Dagevos, 2001). Hierdoor zijn zij wellicht kwetsbaarder voor een lage maatschappelijke status en negatieve bejegening vanuit de samenleving. Aan de andere kant hebben zij meer dan gemiddeld te maken met polarisatie tussen de etnische/religieuze gemeenschap en wijdere samenleving. Deze krijgt niet alleen gestalte in het politieke en maatschappelijke debat. Ook Marokkaanse ouders kunnen, al dan niet bewust, een polariserende houding aan de dag leggen (zie verder onder 'gezin'). Hoe dan ook: de verhouding met en receptie door de Nederlandse omgeving vormt de laatste jaren een steeds groter knelpunt voor jongeren (Pels, 2003, 2005). Zij ervaren een 'muur van wantrouwen'. Vooral bij jongens kan dit ertoe leiden dat zij lak krijgen aan de omgeving en de daar heersende regels, en uiteindelijk de negatieve verwachtingen die over hen heersen gaan waarmaken (zie ook Harris, 1995). Ook kunnen zij ervaren maatschappelijk onrecht aangrijpen als legitimatie voor hun lastige of criminele gedrag. Al met al kan dus het 'normale' puberteitsfenomeen van verzet tegen de gevestigde orde door ervaren vernedering aanzienlijk scherpe trekken aannemen.

Gebrek aan binding

De ontwikkelingsopgaven waarvoor adolescenten staan maken hen extra kwetsbaar: ontwikkeling van een eigen sociale en persoonlijke identiteit, vinden van een eigen levensstijl, behoud en ontwikkeling van (nieuwe) relaties en bindingen. Dit geldt zeker bij (ervaren) bui-

tensluiting en kansloosheid, ontworteling en/of een kloof met de wereld(en) van volwassenen. Zoals uit het voorgaande valt af te leiden en we hierna nog verder verduidelijken, kunnen de condities waaronder allochtone jongeren opgroeien ertoe leiden dat een gebrek aan binding ontstaat met gezin, school en de Nederlandse samenleving. Sociaal isolement en het gevoel er alleen voor te staan kunnen hiervan het gevolg zijn (Pels, 2003; Buijs et al., 2006).

Situationele moraliteit

Elke adolescent moet leren laveren tussen uiteenlopende eisen en verwachtingen vanuit gezin, *peers* en andere kringen. Bij allochtone jongeren kunnen deze sterker verschillen. Er zijn aanwijzingen dat Marokkaanse adolescenten te maken hebben met een relatief hoge mate van situationele moraliteit, ook in vergelijking met Turkse adolescenten. In de context van de school en vriendengroep scoort autonomie hoger en conformiteit lager dan in die van het gezin. Minstens zo belangwekkend is de samenhang met probleemgedrag: hoe groter het verschil in waarden tussen de contexten, des te hoger scoren de Marokkaanse jongeren op agressie (Oosterwegel & Vollebergh, 2006). Verder lijkt bij Marokkaanse jongeren ook het gedrag naar situatie sterker uiteen te lopen. Zo rapporteren leerkrachten in hun geval veel meer gedragsproblemen dan ouders, vergeleken met Turkse en autochtone groepen (Stevens et al., 2003). Terwijl Marokkaanse jongens zich thuis vaak van een rustige kant laten zien, blijken zij op school en onder *peers* relatief sterk geneigd tot (over)assertiviteit (Jungbluth, 1998; Pels, 2002). Op straat en in de *peer*context, waarin de groepsdynamiek een sterke invloed heeft op hun gedrag, kunnen zij gevoelens als schuld en schaamte tijdelijk opzij zetten en doorschieten in overlastgevend gedrag (De Jong, 2007). Zoals wij hierna bespreken vertonen meisjes eerder internaliserend dan externaliserend probleemgedrag, in samenhang met het feit dat zij sterker aan huis en normatieve restricties zijn gebonden.

Meisjes: beperkte autonomie

Vanaf de vroege jeugd vindt in het doorsnee Marokkaanse gezin, meer of minder intentioneel, socialisatie van sekseverschil plaats. Jongens kennen naarmate zij ouder worden meer bewegings- en onderhandelingsruimte dan meisjes, die meer aan huis en aan huishoudelijke taken zijn gebonden. Bij jongens wordt meer op autonomie en zich laten gelden aangestuurd, bij meisjes meer op dienstbaarheid en inschikkelijkheid, leren 'rekening houden met'. Deze genderspecifieke socialisatie leidt ertoe dat autonoom denken en doen minder vanzelfsprekend is in de habitus van opgroeiende meisjes (Pels, 1998, 2005; Pels & De Gruijter, 2006). De laatstgenoemde auteurs laten zien dat dit er bij een deel van de meisjes toe leidt dat zij minder competenties ontwikkelen om zich waar te maken als autonoom persoon en/of maatschappelijk te participeren. Zij kunnen een gebrek aan 'eigen kracht', aan zelfvertrouwen, wilskracht, assertiviteit en discipline ervaren, die nodig zijn om zich te manifesteren.

Gezondheids- en gedragsproblematiek en psychopathologie

Allochtone jongeren, en vooral meisjes van Turkse en Marokkaanse afkomst, bewegen minder en maken minder gebruik van het sportaanbod. Dit is niet zonder risico: de allochtone meisjes lijden meer aan verveling en aan overgewicht (VWS, 2000; Crok et al., 2002; zie ook Gemeente Utrecht, 2004). Factoren die de sportdeelname van (allochtone) jongeren beïnvloeden zijn de kosten verbonden aan een verenigingslidmaatschap en culturele factoren, zoals de voorkeur voor bepaalde typen vrijetijdsbesteding, voor activiteiten in meer informeel groepsverband of voor seksescheiding (Keune et al., 2002; Van Rhee, 2005).

Al langer is bekend dat allochtonen vanwege psychosociale stress een verhoogde kans lopen op psychische problematiek. Dit zien wij terug in epidemiologisch onderzoek onder jongeren: zij lopen een verhoogde kans op internaliserende en externaliserende gedragsproblemen (Bengi-Arslan et al., 1997; Stevens et al., 2004; Vollebergh et al., 2005; Zwirs et al., 2006a, 2006b), die een voorbode kunnen zijn van marginalisering. Stevens et al. (ibid.) laten zien dat Marokkaanse jongeren relatief hoog scoren op externaliserende problematiek, althans in de ogen van leerkrachten. Ook komt uit het epidemiologische onderzoek van de

voornoemde auteurs naar voren dat er een verband is tussen gepercipieerde discriminatie en emotionele problemen (Stevens et al., 2005).

Marokkaanse meisjes rapporteren meer internaliserende problemen dan jongens. Meisjes die afstand nemen van de ouderlijke normen en waarden en zich minder identificeren als moslim vertonen vaker emotionele problemen. Conflicten met de ouders spelen hierbij een belangrijke rol (Stevens et al. 2005, 2007). Onder de strategieën die meisjes ten overstaan van hun ouders hanteren om meer ruimte voor zichzelf te creëren zijn conflictvermijding en 'rekening houden met' dan ook dominant; verzet en onderhandelen dat is gericht op vergroting van de autonomie en op verandering komen minder voor (Pels & De Gruijter, 2006).

Recent neemt ook de empirische evidentie toe van de verhoogde kans op psychopathologie, met name schizofrenie, onder Marokkanen. Deze kans blijkt groter in etnisch gemengde dan in zwarte wijken, wat tot de hypothese leidt dat hier, naast genetische factoren, sociale problematiek aan de orde kan zijn, zoals afwezigheid van sociale steun en een problematisch zelfbeeld (Selten, 2002; Veling et al., 2008). Naast sociale problematiek kunnen biologische oorzaken niet worden uitgesloten. Het neef-nichthuwend, dat bij Marokkanen (en Turken) nog veelvuldig voorkomt, kan eveneens van invloed zijn. Nader onderzoek naar de oorzakelijke factoren is uit preventief oogpunt van groot belang. Psychopathologie vormt immers een belangrijke risicofactor, bijvoorbeeld vanwege de vergrote bevattelijkheid voor groepsdruk als gevolg ervan.

4.2 Gezin

Pedagogisch eenzijdige benadering

Hoewel het maatschappelijke discours nogal eens van een tunnelvisie getuigt, gezien het sterke accent op de gezinsopvoeding bij de preventie van problemen, is de factor gezin ongetwijfeld van groot belang.

In een deel van de allochtone gezinnen kan sprake zijn van een pedagogisch eenzijdige benadering. In lijn met hun grotere waardering voor conformiteit zien we bij allochtone opvoeders gemiddeld een meer autoritaire controle van hun kinderen (Nijsten, 2000; Pels & De Gruijter, 2005). 'Autoritatieve' vormen van controle, waarbij machtsuitoefening plaatsmaakt voor overleg, zijn overigens wel in opkomst. Verder is de mate van steun aan kinderen zeker bij de eerste generatie vaak minder gericht op het individu en meer op het gezinscollectief. Ook kan ondersteuning van kinderen sterk vervlochten zijn met controle en 'preken'. Eenrichtingsverkeer in de communicatie is vanzelfsprekender dan onderlinge openheid (Pels & Nijsten, 2000). Het feit dat jongeren thuis niet gewend zijn te discussiëren kan gebrek aan openheid voor de mening van anderen in de hand werken (Interculturele verhoudingen op Amsterdamse scholen, 2005). Ook biedt deze opvoedingscontext geringere kansen om autonomie te ontwikkelen, hetgeen jongeren gevoeliger kan maken voor groepsdruk.

Pedagogisch vacuüm

In een aantal opzichten kunnen we spreken van een pedagogisch vacuüm. Om te beginnen zijn ouders in Marokkaanse gezinnen, althans degenen van de oudere generatie, vanaf de puberteit vaak nog weinig actief betrokken bij de opvoeding van en het toezicht op hun zonen (Pels, 1998; Stevens et al., 2006). Voor veel jongens speelt dan 'straatsocialisatie' in de groep van leeftijdgenoten (zie ook De Jong, 2007). Een *gebrek aan ouderlijk toezicht* staat stelselmatig in verband met criminaliteit en valt eveneens vooral op in Marokkaanse gezinnen (Junger-Tas, 2001; Stevens et al., 2006). Wissink et al. (2006) concluderen dat openheid van kinderen jegens hun ouders hierbij een cruciale rol speelt, en we zagen hiervóór dat het daar nogal eens aan ontbreekt.

Verder zien we een relatief *geringe betrokkenheid van vaders* bij de kinderen en hun opvoeding. Zoals ook geldt voor autochtone gezinnen zijn moeders in allochtone gezinnen doorgaans de (emotionele) spil van het gezin. Hun positie is echter meestal nog centraler; de betrokkenheid van allochtone vaders bij de opvoeding is minder groot dan die van autochto-

ne vaders (Distelbrink et al., 2005). Hierover leeft bij zowel jongeren als moeders onvrede. Onderzoek onder marginaliserende Marokkaanse jongens wijst uit dat problemen buitenshuis mede verband houden met de te harde hand van de vader of juist hun afwezigheid als opvoeder. Moeders kunnen daarbij eveneens een rol spelen door kinderen te 'beschermen' tegen hun vader en daarmee diens gezag (verder) te ondermijnen (bijvoorbeeld Pels, 2003; Werdmölder, 1990).

Een *negatieve, conflictueuze relatie* tussen ouders en adolescenten gaat sterk samen met agressief en delinquent gedrag, emotionele problemen en een lage zelfwaardering, zoals ook kwantificerend onderzoek onder Marokkanen aantoont (Stevens et al., 2005; Wissink et al., 2006). Marginaliserende Marokkaanse jongens komen, zoals Werdmölder (ibid.) en Pels (ibid.) eerder in kwalitatief onderzoek lieten zien, vrijwel altijd uit gezinnen waar de onderlinge relaties verstoord zijn. Veelal gaat het om gezinnen met ouders van de eerste generatie, kampend met sociaal-economische problematiek en een grote culturele afstand tot de samenleving. In deze gezinnen speelt sterk het *verschil in acculturatietempo* tussen de generaties. Ouders vinden dat kinderen in Nederland worden uitgedaagd om zich deloyaal, respectloos en 'vrij' te gedragen. Ze bezien de Nederlandse omgeving hierom met wantrouwen. Onder invloed van deze omstandigheden kan verstarring en verharding in de opvoeding optreden. Dit geldt vooral voor vaders, omdat zij ernstig statusverlies lijden tegenover hun kinderen, die ook vaak beter de weg weten in de Nederlandse omgeving. *Gezagsproblemen* kunnen het gevolg zijn, met als uiterste consequentie dat kinderen elk respect voor de vaderlijke autoriteit verliezen. Het contrast met de omgeving, waarin autoritaire en vooral fysieke gezagshandhaving taboe is geworden, krijgt hierbij nog een specifieke betekenis. Jongeren kunnen er handig gebruik van maken door hun vader met sancties te dreigen, of door clementie bij gezagsdragers te bepleiten onder verwijzing naar hun hardhandige vader. Vaders zien zich onthand als opvoeders en kunnen reageren door een nog hardere hand of door zich verder uit het gezin terug te trekken.

Gebrek aan 'conventioneel' kapitaal

Ook zien we een gebrek aan conventioneel verbaal, sociaal, cultureel en informatiekapitaal in het gezin, dat in de eerste plaats repercussies heeft voor de ondersteuning van kinderen bij hun start in en gang door het onderwijs. Ouders (vooral laagopgeleide) zijn hiertoe minder in staat.

Tegenwoordig staat het belang van onderwijssteuning in de schijnwerpers. Deze krijgt in veel allochtone gezinnen vorm door nadruk op presteren en controle op huiswerk en vorderingen (Distelbrink & Pels, 2000). De moderne school verwacht echter meer steun en begeleiding van ouders. Wel krijgen kinderen deze vaak van oudere broers of zussen (Crul, 2000; Coenen, 2001). Vanwege de taalbarrière, onbekendheid met het onderwijs en opkijken tegen de leerkracht, kan de relatie tussen ouders en school afstandelijk zijn, zeker bij de eerste generatie. Omgekeerd kunnen scholen overigens sterk verschillen in hun benadering van ouders, de (culturele) sensitiviteit die ze daarbij aan de dag leggen en, daarmee, het succes dat ze boeken (bijvoorbeeld Veld, 2002).

Genderspecifieke socialisatie

Bij meisjes ligt een sterk accent op socialisatie van de zorgende en dienstbare rol. Voorheen leidde dit nogal eens tot relatief veel voortijdige schooluitval. Tegenwoordig is de onderwijsmotivatie voor en van meisjes veel hoger. Niettemin zijn er nog wel beperkingen. Uit het onderzoek van Pels & De Gruijter (2006) naar de emancipatie van jonge vrouwen van de tweede generatie blijkt dat een deel van de ouders al dan niet gewild bijdraagt aan beperking van de schoolkeuzen van hun dochters, omdat ze aan hun bescherming en de regels voor seksesegregatie voorrang geven. Ook dragen zij soms de boodschap uit dat onderwijs er voor het meisje minder op aankomt, namelijk door een passieve of onverschillige houding aan te nemen tegenover haar schoolontwikkeling. Verder krijgen meisjes minder armslag om de wereld buiten school te verkennen. Het mes snijdt hier echter aan twee kanten, want het gebrek aan bewegingsvrijheid lijkt een belangrijke verklaring voor het feit dat meisjes de

laatste jaren een belangrijke inhaalslag maken in het onderwijs ten opzichte van jongens (zie Keuzenkamp & Merens, 2007).

Opvoedingsonzekerheid

Voor allochtone ouders vormt het vinden van de balans tussen wat zij van huis uit meekregen en wat de bredere omgeving vraagt een grotere opgave dan voor autochtone ouders. Zij moeten bovendien opvoeden in een pedagogische context die zij in sommige opzichten als bedreigend ervaren. In het algemeen blijken zij dan ook relatief veel en op vele fronten te kampen met opvoedingsonzekerheid (Pels & Distelbrink, 2000; Pels & De Gruijter, 2005). Op het vlak van steun, controle, toezicht en communicatie met kinderen leven naar verhouding veel vragen en twijfels. Daarnaast kan de morele en religieuze opvoeding in de permissieve en seculiere Nederlandse samenleving een lastige en onzeker makende taak zijn, evenals de begeleiding van kinderen die kansloosheid of stigmatisering ervaren. Sociale en pedagogische ondersteuning van opvoeders geldt als een belangrijke beschermende factor, vanwege de bijdrage die deze levert aan het vermogen tot adequaat opvoeden (Hermanns, 1998). Zoals wij nog zullen zien slagen de bestaande voorzieningen er slechts ten dele in deze ondersteuning te bieden; vraag en aanbod sluiten nog te weinig op elkaar aan.

Meer bonding dan bridging

Voor Marokkaanse ouders van de eerste generatie kunnen (culturele) bedreiging ervaren vanuit de samenleving, die soms kan doorslaan in *wantrouwen en antagonisme*. Meer of minder impliciet kunnen ouders de boodschap uitdragen dat respect er in deze context minder toe doet (Pels, 1991, 1998, 2005). Dit brengt niet alleen risico mee voor de binding aan het gezin, maar ook aan de maatschappij. We weten nog weinig over de werking van dergelijke socialiserende invloeden, maar de kans dat ouders wantrouwen overbrengen op hun kinderen is niet ondenkbeeldig.

Islamitische ouders kiezen er vaak voor om de eigen culturele en religieuze identiteit te consolideren via eigen onderwijs, bijvoorbeeld vanuit moskeeën. Hier ligt het opvoedende accent eveneens sterk op naar binnen gerichte *bonding*. Zoals kan gelden voor ouders is ook de moskee nog onvoldoende geëquipeerd om jongeren te helpen de brug te slaan (Pels et al., 2006). Omgekeerd slaagt het reguliere onderwijs er nog niet goed in de leefwereld van de jongeren en de school dichter bij elkaar te brengen (Leeman & Pels, 2006).

Ook de mogelijkheden van sociale binding die deelname aan vrijetijdsactiviteiten biedt zijn minder voor allochtone jongeren weggelegd. Allochtone jongeren, vooral die van Turkse en Marokkaanse afkomst, kennen relatief *weinig vrijetijdsaanbod binnen- en buitenshuis*. Thuis hebben zij soms weinig eigen ruimte en/of voorzieningen zoals een pc, ter beschikking. Ook hun deelname aan vrijetijdsactiviteiten in georganiseerd verband is geringer. Uiteenlopende factoren, zoals onbekendheid met het aanbod, de kosten van lidmaatschap van clubs en cultureel bepaalde voorkeuren spelen hierbij een rol (Keune et al., 2002).

Haperende interactie met de jeugdzorg

Hiervoor zagen we dat allochtone, zeker ook Marokkaanse, jongeren een verhoogd risico lopen op psychosociale problemen en psychopathologie. Extra risicovol is dat allochtone ouders minder in staat lijken tot adequate vroegsignalering van problemen en minder gemakkelijk de weg vinden naar de hulpverlening. Allochtone jongeren zijn mede hierdoor ondervertegenwoordigd in de vrijwillige hulpverlening en oververtegenwoordigd in de niet-vrijwillige, zwaardere hulpverlening (bijvoorbeeld Goderie et al., 2004). Uit onderzoek naar de vraag naar en het aanbod aan (vrijwillige) ondersteuning en hulp van gezinnen van niet-westerse komaf blijkt stevast een afstand tussen beide (Distelbrink et al., 2005; Nijsten et al., 2002; Mak & Pels, 2005; Pels, 2003; Pels & Distelbrink, 2000). Allochtone gezinnen en jongeren lijken, met andere woorden, pas in het zicht van de jeugdzorg te komen als de problemen al van ernstige aard zijn. In het 'voorportaal van de jeugdzorg' slaagt men er onvoldoende in om problemen in een vroegtijdig stadium te onderkennen dan wel te verhelpen. Dit is niet alleen nadelig voor de betreffende jongeren en hun gezinnen; de situatie heeft

ook weer een negatief effect op het imago van de jeugdzorg en het gebruik ervan bij allochtonen: de hulp geldt als zeer ingrijpend.

4.3 Omgeving

Risico's concentratiewijken

De meerderheid van de allochtone gezinnen woont in grootstedelijke concentratiewijken waar veel problemen samenkomen en relatief weinig 'eigen' voorzieningen en plekken zijn voor jongeren. De meeste ouders zouden deze wijken - met hun overmaat aan sociale en economische problematiek - overigens graag verlaten, maar kunnen zich dat financieel niet permitteren (Dominguez Martinez & Vreeswijk, 2002). Ouders in deze wijken hanteren minder toezicht en mede vanwege de kosten vindt de vrijetijdsbesteding van kinderen er minder gekanaliseerd in georganiseerd verband plaats. Jongeren lopen er meer dan gemiddeld kans om in aanraking te komen met leeftijdgenoten die van het rechte pad gedwaald zijn en hen wegwijs kunnen maken in de zelfkant van de maatschappij. Dit gegeven is uiterst relevant: relaties met (deviante) leeftijdgenoten hebben onafhankelijke effecten op het ontstaan en aanhouden van probleemgedrag (Maughan, 2001).

Zwakke pedagogische infrastructuur

Ook wat de bredere omgeving betreft kunnen we spreken van een *pedagogisch vacuüm*. In de ogen van de door Pels (2003) onderzochte Marokkaanse jongens kenmerkt de sociale omgeving zich net als het gezin door geringe, of zelfs negatieve, aandacht. Dit geldt om te beginnen voor hun oudere landgenoten. De Marokkaanse gemeenschap in Nederland staat bekend om een relatief zwakke sociale cohesie en hoge mate van onderling conflict (Fennema et al., 2000). Als bron van sociale steun en controle boet deze dan ook sterk aan invloed in. Maar ook de interventies van de kant van Nederlanders zijn weinig effectief, voor zover ze er al zijn in de 'cultuur van afzijdigheid' die het publieke domein kenmerkt (Van den Brink, 2002). Dit staat mede in verband met de door jongeren als negatief ervaren verhouding tussen minderheid en meerderheid.

Een ander probleem met de bredere pedagogische infrastructuur is het reeds besproken *gebrek aan aansluiting tussen het gezin en andere instituties*, vrijwillig dan wel regulier, met een pedagogische taak. Het allochtone gezin en de andere contexten waarin wordt opgevoed, of het nu de moskee is, de school of de justitiële keten, vormen vaak afzonderlijke eilandjes waartussen onvoldoende verbinding is. Wanneer de opvoeders met de rug naar elkaar toestaan kan een pedagogisch vacuüm het gevolg zijn. In het publieke domein zien we daarvan de gevolgen; daar voeren groepen jongeren de regie over hun eigen socialisatie. Naast het gezin, school en *peers* vormt voor veel kinderen van islamitische huize de moskee een belangrijke socialisatiecontext. Een deel van de moslimouders draagt de islamitische scholing en opvoeding van hun kinderen over aan de moskee, veelal een gesloten wereld, een parallelle werkelijkheid die weinig te maken heeft met de maatschappij eromheen (Ramadan, 2005). Over de *pedagogiek in de moskee* is nog zeer weinig bekend, maar recent onderzoek in drie Rotterdamse moskeeën (Pels et al., 2006) laat zien dat *bridging* daar inderdaad nog weinig aan de orde is, anders dan in de vorm van moraliseren. Daarnaast kan er een defensieve houding zijn, doordat de betrokkenen kinderen willen wapenen met kennis tegen onkunde/onbegrip over de islam in de wijdere omgeving. De auteurs concluderen dat moskeeën en basisscholen, in het belang van de kinderen die zij gezamenlijk onder hun hoede hebben, meer zouden moeten samenwerken. De omgang met lastige kinderen, de afstemming van pedagogische stijlen en het vergroten van ouderbetrokkenheid zouden hiermee zijn gediend.

Gebrek aan pedagogische professionaliteit

Recent groeit de aandacht voor de pedagogische verantwoordelijkheid van instituties buiten het gezin, zoals school, buurt, jongerenwerk en instellingen in de justitiële keten, en voor

hun onderlinge pedagogische afstemming. Over de - al dan niet intentionele - pedagogische functie van deze partijen, de specifieke kenmerken ervan en de onderlinge raakpunten en verschillen is nog weinig bekend. Wat we wel weten is dat er zich nogal wat *pedagogische onmacht* voordoet, bijvoorbeeld waar het de morele opvoeding betreft, omgaan met overmatige assertiviteit en agressie, met diversiteit en gebrek aan binding van jongeren aan school en maatschappij, met conflicten op etnische/religieuze basis, polarisatie en radicalisering (Buijs & Van Steenis, 2007; Pels et al., 2008). Hoewel louter repressieve maatregelen weinig preventieve zoden aan de dijk zetten, is bekend dat gezagsdragers risicogroepen onder jongeren meer dan anderen met repressie confronteren (RMO, 1998); deze repressieve tendens is de laatste jaren zeker niet gematigd. Pedagogische professionalisering en ondersteuning van professionals (en vrijwillige eerstelijns werkers) is dringend gewenst.

Ecologische validiteit van interventies

De haperende interactie met (het voorportaal van) de jeugdzorg kwam reeds in de vorige paragraaf aan de orde. Van de jongeren die terechtkomen in justitiële jeugdinrichtingen is bijvoorbeeld bekend dat zij nauwelijks gebruik hebben gemaakt van het bestaande aanbod aan steun en hulp. Naast onbekendheid en wantrouwen aan de kant van het gezin speelt een gebrek aan sensitiviteit voor de 'klinische realiteit' van het gezin mee (Pels, 2004).

Momenteel is er veel aandacht voor de *effectiviteit van interventies*, maar zolang de (culturele) context buiten beschouwing blijft is bereik en doeltreffendheid ervan niet gegarandeerd. Ook interventies die als veelbelovend of effectief te boek staan hebben veelal hun werkzaamheid bij etnische groepen niet bewezen; en als dat wel het geval is zijn ze meestal niet 'ecologisch' gevalideerd in Nederland. 'Rekening houden met diversiteit' behoort niet tot de standaard criteria om de effectiviteit van interventies aan af te meten (Pels et al., 2007). De theoretische onderbouwing, werkzame mechanismen, inbedding van de interventie (benadering, taalproblematiek, werken aan vertrouwen) vragen om doordenking op validiteit voor verschillende doelgroepen (zie bijvoorbeeld Breuk et al., 2007). Ook de relatie tussen interventies en hun uitvoeringscontext (professionalisering, diversiteitsbeleid voorzieningen) verdient veel meer aandacht in effectonderzoek dan deze tot op heden heeft gehad (Veen et al., 2007).

4.4 *Leeftijdgenoten*

Leeftijdgenoten als toeverlaat

Peers maken een wezenlijk onderdeel uit van de leefwereld van opgroeiende jongeren. Voor allochtone jongeren blijkt dit nog meer op te gaan. Zij moeten vaak zonder steun van hun ouders of vanuit wijdere informele kring hun weg vinden in de Nederlandse samenleving. Zij blijken zich dan ook relatief sterk te verlaten op de steun en voorbeelden van hun leeftijdgenoten. In vergelijking met Nederlandse jongeren vormen vriend(inn)en voor hen een relatief belangrijke bron van steun. Zij zijn ook bevattelijker voor groepsdruk. Aan de andere kant ontlenen zij minder steun aan hun ouders, vooral vaders (Huiberts et al., 2002; Pels & Nijsten, 2003). Vooral jongens kennen een relatief hoge mate van vrijheid onder *peers*, ook omdat zij minder tijd doorbrengen in huis of in georganiseerd vrijetijdsverband en minder onder toezicht van hun ouders staan. Dit alles geldt zeker voor veel Marokkaanse jongens. In termen van De Jong (2007) hebben zij in het publieke domein de regie van hun socialisatie in eigen hand. Een relatief sterke toeneiging tot leeftijdgenoten en onderlinge afhankelijkheid vormen belangrijke risicofactoren (bijvoorbeeld Engels & Ter Bogt, 2001). Gevoegd bij de context van grootstedelijke concentratiewijken, waar de kansarmoede en kans op contact met marginaliserende *peers* relatief groot is, lopen Marokkaanse jongens dus extra risico op marginalisering.

Weinig interetnisch contact

De beschikbare literatuur wijst erop dat interetnische contacten, tegen de verwachting in,

het laatste decennium niet zijn toegenomen (Gijsberts & Dagevos, 2005). Wat jongeren betreft is er op school nog wel etnische menging, maar buitenschools trekken veel jongeren zich toch veelal terug op de eigen etnische groep; bij de Marokkaanse jongeren geldt dit voor veertig procent, en nog wat meer voor meisjes dan voor jongens (Dagevos et al., 2007). Dit is een belangrijk gegeven, want, zoals Harchaoui (2007) stelt, het gaat bij vervreemding en de ontwikkeling van weerbaarheid niet alleen om de betrokkenen zelf, maar ook om de plaats die ze veroveren en toegedeeld krijgen binnen de samenleving als geheel. Het gaat ook om de sterke en zwakke connecties die ze ontwikkelen met leden van andere bevolkingsgroepen. Uit recent afgesloten participatieonderzoek onder moslimjongeren ('Jongeren en hun islam'), waarbij hun behoeften aan steun centraal staan, komt een duidelijke behoefte naar voren aan dialoog met moslims van uiteenlopende herkomst en geloofsopvattingen en met andersgelovigen (Pels et al., te verschijnen). Op dit terrein kunnen we spreken van een kennislacune: welke sociale en steunbehoeften leven onder jonge moslims? Hoe kan hun isolement worden voorkomen?

Groepsdynamiek

Naast de hiervoor besproken mechanismen die liggen in individu, gezin en omgeving, vormt de (socialisatie binnen de) *peer group* een op zichzelf staande factor in het ontstaan van normafwijkend gedrag (Stevens et al., 2005). De door De Jong (2007) beschreven straatjongens van Marokkaanse afkomst in Amsterdam zoeken in de groep bevestiging van hun zelfbeeld, bescherming tegen pesterijen, diefstal en geweld en een uitweg uit de verveling. Om geaccepteerd te worden en ridiculisering of uitsluiting te voorkomen moeten zij hun gedrag afstemmen op dat van de anderen. Zij krikken hun zelfrespect en het respect van de groepsleden op door af te geven op andere minderheden zoals homo's, conventionele gedragsnormen te verwerpen en deviante straatwaarden op te waarderen (zie ook Van Gemert, 1998). Door te verwijzen naar het onrecht dat 'de' Marokkanen in Nederland wordt aangedaan legitimeren zij hun overlastgevende of criminele groepsgedrag, waarmee de cirkel rond is.

4.5 *Aangrijpingspunten voor beleid*

In deze paragraaf gaan wij kort in op belangrijke aangrijpingspunten voor de aanpak van de jongeren (of hun gezin en bredere omgeving) die voortvloeien uit de geschetste problemen en achtergronden. Het gaat hier om preventieve maatregelen. Maatregelen die vallen binnen de kerninstituties onderwijs/arbeidsmarkt of die betrekking hebben op bestrijding van criminaliteit laten we hier buiten beschouwing.

Jeugdigen

- Om jongeren te helpen relevant cultureel, sociaal en informatiekapitaal te ontwikkelen, verveling het hoofd te bieden en meer te bewegen is een aanbod van buitenschoolse activiteiten van belang op het gebied van educatie, vrije tijd en sport.
- Ondersteunende activiteiten, bijvoorbeeld door coaching en mentoring, zijn nodig voor empowerment (ook voor meisjes), binding aan bijvoorbeeld buurt en school.
- Jongeren hebben vaak geen zicht op de mogelijkheden van ondersteuning die er zijn, buiten het voor de meesten wel toegankelijke internet. Een 'sociale kaart' van (mogelijke) voorzieningen en initiatieven zou hun behulpzaam kunnen zijn, ook bij het zelf ondernemen van activiteiten.

Leeftijdgenoten

- Omdat van de *peer group* zeker bij oudere jongeren een belangrijke socialiserende invloed uitgaat is het belangrijk negatieve groepsvorming te verstoren en positieve groepsvorming te ondersteunen. Een appèl op de moraliteit van jongeren kan plaatsvinden in de context van positieve groepsvorming (naast die van gezin of school), maar moet worden vermeden in een negatieve *peer*context.

- Participatie van jongeren, hen betrekken bij (het nadenken over) activiteiten voor jongeren, is een belangrijk middel om de 'eigen kracht' en het zelfvertrouwen te versterken. Meer in het algemeen is maatschappelijke participatie van belang, ook door vrijwilligerswerk, mede voor verbreding van contacten en dialoog met de samenleving. Voor welslagen zou kennis over groepsdynamieken onder jongeren ingezet kunnen worden.

Gezin

- Het coachen van ouders in het stimuleren van de ontwikkeling van hun kinderen, in hun begeleiding bij hun gang door het onderwijs en in de samenwerking met school is al langer een speerpunt in het beleid en blijft van groot belang.
- Hetzelfde geldt voor opvoedingsondersteuning. Gezinnen hebben behoefte aan steun bij het ontwikkelen van een meer autoritatieve gezagshandhaving, bij de communicatie met hun kinderen, het vergroten van de betrokkenheid van vaders, opvoeden '(als moslim) in Nederland', vroegsignalering en toeleiding naar voorzieningen, bijvoorbeeld door middel van psycho-educatie.
- Voorlichting is gewenst over de risico's van het neef-nichthuwelijk.

Omgeving

- Aandacht voor het overbruggen van de (pedagogische) afstand tussen het gezin, de moskee, de school /moskee en andere socialiserende instituties is noodzakelijk.
- Voor de preventie van schooluitval is naast mentoring en samenwerking tussen school en ouders een 'warme overdracht' van het primair onderwijs naar het voortgezet onderwijs van belang.
- Er is aandacht nodig voor vroegsignalering in Centra Jeugd & Gezin en in het onderwijs.
- De betrekkingen tussen gezin en preventieve voorzieningen/jeugdzorg vragen om verbetering. Frontliniewerk van vrijwilligers en semi-professionals, bijvoorbeeld intermediairs, kan hierbij een belangrijke rol spelen. Professionele voorzieningen zouden hierop moeten aansluiten en dit werk moeten ondersteunen.
- Aandacht voor diversiteit vraagt om verankering op diverse manieren: diversiteitsbeleid in reguliere voorzieningen met zorg voor jeugd, zoals onderwijs, jongerenwerk, welzijn en hulpverlening, professionalisering en cultureel-ecologische validering van interventies.
- Er is aandacht nodig voor depolarisatie en dialoog tussen (jongeren van) diverse etnische en religieuze achtergronden en voor bestrijding van discriminatie.

5 *Conclusies en aanbevelingen*

5.1 *Problemen met Marokkaanse jongeren binnen gemeenten*

De eerste onderzoeksvraag van dit rapport gaat over de mate waarin gemeenten te maken hebben met problemen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren en om welke problemen het vooral gaat. Uit het onderzoek blijkt dat alle gemeenten (N=44) die de quickscan hebben ingevuld te kampen hebben met problemen met Marokkaans-Nederlandse jongeren. Bijna alle gemeenten rapporteren over problemen onder deze jongeren op het gebied van criminaliteit, gevolgd door problemen op het gebied van onderwijs en arbeid, de thuissituatie en gezondheid. Gemeenten geven aan relatief weinig problemen te hebben met polarisatie. Probleemgedrag komt volgens de gemeenten hoofdzakelijk voor onder de tweede en derde generatie Marokkaans-Nederlandse jongeren.

Meer dan de helft van de gemeenten (zo'n 60%) geeft aan regelmatig of vaak problemen te ervaren met Marokkaans-Nederlandse jongeren op het terrein van hinderlijk, overlastgevend of crimineel gedrag. Een interessante bevinding is dat hoe meer Marokkaans-Nederlandse jongeren in een gemeente wonen, hoe meer criminaliteit er binnen deze groep voorkomt.

Ook op het gebied van onderwijs en positie op de arbeidsmarkt ervaren relatief veel gemeenten geregeld problemen. In de thuissituatie spelen vooral wonen in een gezin met een lage sociaal-economische status, omgang met deviante leeftijdsgenoten en wonen in probleemwijken een rol. Bij de respondenten is minder bekend over welke gezondheidsproblemen voorkomen en in welke mate deze voorkomen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren. Ten slotte, het deel van de gemeenten dat wel problemen ervaart met polarisatie en radicalisering, geeft aan dat dit gedrag maar zelden voorkomt; agressie tegen vrouwen en polarisatie op basis van religie komen incidenteel voor.

5.2 *Specifiek beleid voor Marokkaanse jongeren*

Uit de resultaten van de quickscan kwam naar voren dat meer dan driekwart van de gemeenten specifiek beleid heeft dat gericht is op Marokkaans-Nederlandse jongeren. Echter, bij navraag tijdens het interview bleek dat de helft van deze gemeenten daadwerkelijk projecten specifiek voor de doelgroep kende. Als gemeenten een specifiek beleid ontwikkelden, dan is dat vooral gericht op de aanpak van crimineel en overlastgevend gedrag van de jongeren. Hetzelfde geldt voor onderwijs en scholing en in mindere mate voor arbeid. Slechts een klein aantal van de gemeenten rapporteerde in de quickscan beleid op het gebied van gezondheid. Één op de vijf gemeenten voert beleid op het gebied van jeugdzorg, wat nog steeds aan de lage kant is vergeleken met de andere beleidsterreinen. We moeten hierbij opmerken dat tijdens de interviews bleek dat er op het gebied van gezondheid en jeugdzorg nauwelijks specifiek beleid is voor de doelgroep.

De resultaten van de interviews (N = 20) lieten zien dat er een verschil is tussen de grote en de kleine gemeenten: de grote gemeenten voeren vaker een specifiek (en meer integraal) beleid dan de kleinere gemeenten. De laatste richten zich meer op een algemeen beleid gericht op de problematiek.

Een aantal gemeenten gaf in de quickscan aan ander beleid uit te voeren dan de door ons geselecteerde beleidsterreinen. Zo heeft 's-Hertogenbosch een specifiek programma voor Marokkaans-Nederlandse jongeren ('Wacha'), dat onder andere bestaat uit allochtone schoolcontacten en bevordering van de participatie van allochtone ouderen.

Het eerste deel van de tweede onderzoeksvraag was of de gemeenten specifiek beleid ontwikkeld hebben. De meeste gemeenten zijn dubbel over de vraag of de ervaren problemen een structurele doelgroepgerichte aanpak behoeven. Zij hinken op twee benen: enerzijds willen zij de wel geslaagde groep van Marokkaanse jongeren (het overgrote deel) niet stigmatiseren door een gericht beleid dat Marokkaanse jongeren als mogelijke risicogroep definiëert. Anderzijds geven de gemeenten aan dat de oververtegenwoordiging van de groep Marokkaanse jongeren als het gaat om schooluitval, overlast en criminaliteit wel een reden is om gericht beleid te ontwikkelen. De grondhouding is 'Algemeen beleid waar het kan, specifiek waar het moet'. Ten slotte, 66% van de gemeenten heeft voorkeur voor een combinatie van algemeen en specifiek jeugdbeleid gericht op Marokkaans-Nederlandse jongeren, 25% geeft de voorkeur aan algemeen jeugdbeleid en vijf procent van de gemeenten is voorstander van alleen specifiek jeugdbeleid voor de doelgroep, zij het dat het tijdelijk van aard zou moeten zijn.

5.3 *Bouwstenen specifiek beleid*

De tweede onderzoeksvraag ging, naast de vraag of doelgroepenbeleid gewenst is, over de inhoud van de aanpak. Uit de interviews bleek dat de aanpak van de gemeenten zich vooral richt op die probleemgebieden waarvan de statistieken laten zien dat jongeren (lees: jongens) van Marokkaanse afkomst er oververtegenwoordigd zijn, zoals in de criminaliteit, slechte schoolprestaties en vroegtijdig schoolverlaten/schoolverzuim.

De aanpak richt zich op bepaalde aspecten van de problematiek: achtergronden van het probleemgedrag (bijvoorbeeld geen vrijetijdsbesteding hebben), de rol van het gezin (met name de betrokkenheid van de ouders), en de wijk en woonomstandigheden die voor deze jongeren veelal minder positief zijn.

De methoden en interventies richten zich voornamelijk op de preventieve en repressieve aanpak, in iets mindere mate op de curatieve aanpak. De meeste initiatieven zijn gericht op het voorkómen van problemen. Grotere gemeenten en gemeenten die er al langer mee bezig zijn richten zich steeds meer op preventief beleid in een steeds vroeger stadium, al dan niet in combinatie met een meer repressieve aanpak voor de huidige generatie probleemjongeren.

In het geval van de repressieve aanpak richt een aantal van de gemeenten zich op een (kleine) groep jongeren die al overlastgevend of crimineel zijn. Uitgangspunt in die gevallen is dat de jongeren hard worden aangepakt - eventueel zichtbaar in de eigen wijk - en dat bij de ouders via autoriteiten duidelijk wordt gemaakt dat er problemen zijn. Deze outreachende aanpak (zie bijvoorbeeld de gezinsaanpak hieronder) kijkt ook naar broertjes en zusjes en de aansluiting binnen de keten: van justitie tot zorg- en hulpverlening.

De derde onderzoeksvraag was of er nieuwe interventies voor deze doelgroep ontwikkeld zijn of dat oude interventies zijn aangepast. Tijdens de interviews bleek dat veel van de projecten al bestonden, maar dat ze zijn aangepast aan de doelgroep. Een enkele keer is een nieuw project ontwikkeld zoals de gezinsaanpak in Culemborg en ook het schakelprogramma in Amsterdam.

Preventieve interventies gericht op de jongeren

De preventieve interventies gericht op jongeren richten zich op de deelname van Marokkaanse kinderen en jongeren aan de bestaande voorzieningen, zoals het verplicht inschrijven bij peuterspeelzalen, of het stimuleren om deel te nemen aan (sport)activiteiten. Deze interventies richten zich zowel op de jongeren zelf als op het gezin en/of de wijk.

Uitgangspunt in de aanpak van Marokkaans-Nederlandse jongeren is dat rekening gehouden wordt met de specifieke context. Bij deze jongeren gaat het vaak om een combinatie van een slechte sociaal-economische positie met slechte perspectieven voor scholing en arbeidsmarkt, en culturele factoren. Cruciaal in de interventies is om zoveel mogelijk de problemen aan te vatten met de gemeenschap: personen direct aan de jongeren verbonden, zoals familie, vrienden en buurtgenoten, maar ook rolmodellen, gezagsdragers en vrijwilligers. Daarom zetten de gehanteerde interventies mensen uit de eigen gemeenschap in om problemen te signaleren en jongeren te bereiken, zoals de Marokkaanse straatcoaches, de Marokkaanse buurtvaders, peers, mentoren of schoolcontactpersonen. Deze mensen vervullen vooral een belangrijke rol in het maken van een verbinding tussen het leven van de jongeren en de politie, school of hulpverleningsinstellingen. Bovendien kunnen zij instanties in de keten informeren over de cultuur en achtergronden van de problematiek en andersom informeren zij de Marokkaans-Nederlandse jongeren over de Nederlandse samenleving. Daarnaast zijn er projecten die gericht zijn op het toeleiden van jongeren naar stageplekken of werk.

Preventieve interventies gericht op de familie

Veel gemeenten geven aan dat het betrekken van de ouders van belang is. Ouders hebben zelf vaak een lage opleiding en beheersen de taal onvoldoende. Daardoor is er een geringe ouderparticipatie en gebrek aan sociale controle en zijn er conflicten binnen het gezin. De interventies richten zich vooral op beter integreren in de Nederlandse maatschappij in de vorm van opvoedingsondersteuning of via vader- en moedercomités. Daarnaast zijn er interventies specifiek gericht op het betrekken van ouders bij strafoplegging, zoals huisbezoeken Marokkaanse gezinnen door Halt.

Curatieve interventies

Voor de vier grote gemeenten en Den Bosch bieden curatieve interventies en methoden aan. De aanpak is vooral gericht op jongeren en hun gezin die te maken hebben met criminaliteit. Het gaat er dan om jongeren die dreigen zich te ontwikkelen tot hardekernjongeren weer terug te leiden naar school of werk. Ook is er aandacht voor nazorg voor die jongeren die terugkeren na een verblijf in een justitiële jeugdinrichting. Hierbij gaat het om individuele outreachende hulpverleningstrajecten of trajectbegeleiding die aansluit op de vaak meervoudige problematiek die de jongeren hebben op de verschillende leefgebieden: gezin, school, vrije tijd, werk en financiën. De interventies vinden veelal plaats op vrijwillige basis, maar ze zijn niet vrijblijvend. De uitvoering verloopt in nauwe samenwerking met politie, justitie en jeugdzorg, zo mogelijk met een justitiële stok achter de deur.

Juist als het gaat om jongeren die met justitie in aanraking zijn gekomen wordt het gezin zoveel mogelijk betrokken bij de aanpak. Vooral de vier grote gemeenten hebben een specifiek en integraal aanbod ontwikkeld voor Marokkaanse gezinnen. Voorbeelden hiervan zijn de Marokkaanse gezinscoach en Ouders Present!. Daarnaast spelen bestaande voorzieningen als Functional Family Therapy een rol.

Repressieve interventies

Uitgangspunt bij repressieve interventies is dat de jongeren (vaak gaat het om een kleine hardekerngroep) hard worden aangepakt - eventueel zichtbaar in de eigen wijk - en dat autoriteiten de ouders duidelijk maken dat er problemen zijn. Een voorbeeld is 'Taakstraffen OvJ-model op de ketenunit'. De zittingen voor de taak- of leerstraf verzorgt de unitsecretaris, in aanwezigheid van de Raad voor de Kinderbescherming. De ouders zijn verplicht aanwezig met een eventuele tolk. Een andere aanpak is de outreachende gezinsaan-

pak, die ook kijkt naar broertjes en zusjes. Daarnaast zijn er projecten die zich richten op de aansluiting binnen de keten: van justitie tot zorg- en hulpverlening. Voorbeelden zijn het schakelprogramma en intensieve trajectbegeleiding.

Andere interventies en maatregelen die gemeenten nemen zijn het betrekken van de gemeenschap zelf bij het ontwikkelen van beleid en de deskundigheidsbevordering van professionals.

Knelpunten in de aanpak

- Een duidelijk knelpunt is het bereiken van de doelgroep (Marokkaans-Nederlandse jongeren die problemen hebben) en hun ouders. De Nederlandse jeugdzorg is zo georganiseerd dat mensen zelf naar instellingen moeten stappen als zij problemen hebben. De drempel blijkt in de praktijk erg hoog te zijn. Marokkaanse Nederlanders staan wantrouwig tegenover hulpverleners.
- Er is weinig kennis van de achtergronden van Marokkaans-Nederlandse jongeren. Het betrekken van de gemeenschap bij het ontwikkelen van beleid is moeilijk te realiseren, maar wel noodzakelijk.
- Voortdurende onderlinge dialoog is nodig om na te gaan welke aanpak werkt en waarom.
- Het ontbreken van bruggenbouwers/contactpersonen, zelforganisaties die als intermediair kunnen fungeren om de doelgroep te bereiken, ervaren gemeenten als een belangrijk gemis.
- Signalering van de problemen in een vroegtijdig stadium is een belangrijk knelpunt. Het is nodig om jongeren en hun problemen beter in beeld te krijgen. Kennisontwikkeling is van belang, zowel voor informatieverschaffing naar de keten over cultuur en problemen als wanneer het gaat om problemen die minder zichtbaar en hinderlijk zijn voor de omgeving, zoals depressiviteit en gezondheidsproblemen bij Marokkaanse meisjes (zie ook paragraaf 4.1).
- Bij meervoudige problematiek is, net als bij autochtone gezinnen, een sluitende aanpak nodig. De keten moet samenwerken. Vaak blijken er gaten te zitten in de hulpverlening. Het is niet duidelijk waar de jongeren zich bevinden, waar hun behandeling plaatsvindt.
- Er is nog maar een zeer gering aanbod als het gaat om Marokkaanse meisjes. De aanpak is meestal gericht op die groep die de meest zichtbare overlast geeft.

Resultaten en werkzame factoren

Nog weinig is bekend over de interventies en methoden die gemeenten inzetten. Sommige methodieken zijn geëvalueerd. Daaruit blijkt dat de betrokkenen tevreden zijn over de resultaten.

5.4 Algemene aanbevelingen voor het beleid van gemeenten

Hoewel het met de meeste Marokkaanse jongeren goed gaat in Nederland, kampen de gemeenten met een oververtegenwoordiging van Marokkaanse jongeren bij voortijdig schoolverlaten, werkloosheid, overlast en criminaliteit. Marokkaanse jongeren zijn oververtegenwoordigd in de risicocategorie. De oorzaak van de problematiek van Marokkaanse jongeren is complex, er is sprake van een clustering van problemen. Demografische achtergrond, opleiding, politiecontacten, kansen op een baan, begeleiding bij opvoeding, het speelt allemaal mee. Naast de factoren die algemeen gelden eist ook migratie- en generatieproblematiek zijn tol, evenals polarisatie op etnische of religieuze basis (zie bijvoorbeeld Pels, 2003). Naast een algemeen jeugdbeleid achten de meeste gemeenten een specifiek doelgroepenbeleid dan ook nodig voor preventie, curatie, repressie én nazorg en resocialisatie na detentie. De vergelijking van de 'interventiepiramide sluitende aanpak van risicojeugd' met de huidige stand van zaken maakt duidelijk dat er een gat bestaat in het midden van de interventiemethoden: er is relatief weinig aandacht voor de aanpak van de problemen in termen van bege-

leiding naar Bureau Jeugdzorg, bijzondere trajecten voor de Marokkaans-Nederlandse risicojongeren en Zorg Advies Teams (met uitzondering van de vier grote gemeenten en Den Bosch). Een samenhangende aanpak van gemeenten, politie, justitie, maatschappelijke partners en de Marokkaanse gemeenschap is daarbij van belang.

Zoals gezegd is er een complex maatschappelijk probleem, waarvoor niet één oplossing voorhanden is. De aanpak zou zich niet moeten beperken tot problemen met criminaliteit en schooluitval, maar zou zich ook moeten richten op gesignaleerde gezondheids- en psychische problemen. Daarbij is signalering in een vroegtijdig stadium van groot belang. Kennisontwikkeling die jongeren en hun problemen beter in beeld brengt is noodzakelijk voor informatieverschaffing naar de keten. Daarbij gaat het ook om problemen die minder zichtbaar en hinderlijk zijn voor *de omgeving*, zoals depressiviteit en gezondheidsproblemen bij Marokkaanse meisjes.

Vooraf bij het voorkomen van criminaliteit zou er meer aandacht moeten zijn voor de aanpak van de hele jongerengroep. De rol van de vriendengroep is nog onderbelicht gebleven. Aanpakken richten zich vaak vooral op de jongeren zelf en het gezin.

Bij meervoudige problematiek is, net als bij autochtone gezinnen, een sluitende aanpak nodig. Vaak blijken er gaten te zitten in de hulpverlening. Het is niet duidelijk waar de jongeren zich bevinden, waar ze behandeld worden. Alleen de vier grote gemeenten en de gemeente Den Bosch hebben een integraal aanbod ontwikkeld voor de jongeren en de gezinnen.

Meer uitwisseling van informatie tussen de gemeenten is nodig om inzicht te krijgen in welke aspecten en elementen effectief zijn in de aanpak van de problemen onder Marokkaanse jongeren. De projecten die specifiek ontwikkeld zijn voor de doelgroep gaan outreachend te werk, richten zich op de jongere en het gezin en bieden één aanpak. Andere gemeenten zouden gebruik kunnen maken van de ervaringen van de vier grote steden in het ontwikkelen van een passend aanbod.

Ondersteunende activiteiten, bijvoorbeeld door coaching en mentoring, zijn nodig voor de empowerment (ook voor meisjes), het bevorderen van participatie om de eigen kracht en het zelfvertrouwen te versterken. Dit draagt tevens bij aan de verbreding van contacten, de dialoog met de samenleving en het wegnemen van wantrouwen tegenover professionals.

Ten slotte, gemeenten vinden het belangrijk de Marokkaanse gemeenschap te betrekken bij het beleid en de aanpak van de problemen. Vooral de preventieve projecten maken gebruik van de inzet van personen uit de Marokkaanse gemeenschap. Dit blijkt van essentieel belang te zijn voor het bereiken van de doelgroep.

Referenties

- Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., Ende van der, J. & Erol, N. (1997). Understanding childhood (problem) behaviors from a cultural perspective: comparison of problem behaviors and competencies in Turkish immigrant, Turkish and Dutch children. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 32, 477-484.
- Bestrijding Jeugdcriminaliteit en Jeugdoverlast Amsterdam. Investeringsplan 2007-2010.* (2007). Gemeente Amsterdam.
- Breuk, R., Khatib Alaoui, N. & Jongman, E. (2007). Functionele gezinstherapie: de culturele inpassing binnen een forensisch behandelcentrum. In: R. Beunderman, A. Savenije, F. de Rijke & P. Willems (red.). *Interculturalisatie in de GGZ. Wat speelt er?* Assen: Van Gorcum, 11-30.
- Brink, G. van den (2002). *Geweld als uitdaging. De betekenis van agressief gedrag bij jongeren.* Utrecht: NIZW.
- Buijs, F. & Steenis, A. van (2007). *Professionals en radicalisering. Een programma van het Centrum voor Radicalisme- en Extremisme- Studies (CRES) (interne notitie).* Amsterdam: IMES/CRES.
- Buijs, F.J., Demant, F. & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Coenen, L. (2001). 'Word niet zoals wij!' *De veranderende betekenis van onderwijs bij Turkse gezinnen in Nederland*, Amsterdam: Spinhuis.
- Crok, S., Slot, J., Trip, D., & Klein Wolt, K. (2002). *Vrijtijdsbesteding jongeren in Amsterdam.* Amsterdam: Bureau voor Onderzoek en Statistiek.
- Crul, M. (2000). *De sleutel tot succes. Over hulp, keuzes en kansen in de schoolloopbanen van Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie*, Amsterdam: Het Spinhuis.
- Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*, Den Haag: SCP.
- Dagevos, J., Schellingerhout, R. & Vervoort, M. (2007). Sociaal-culturele integratie en religie. In: J. Dagevos & M. Gijsberts (red.). *Jaarrapport Integratie 2007*, pp. 163-192. Den Haag: SCP.
- Deković, M. & Asscher, J. (te verschijnen in 2008). Interventies voor jongeren die antisociaal gedrag vertonen: kenmerken, werkzame mechanismen en moderatoren van effectiviteit. In: *Kennisfundament aanpak jongeren*. Den Haag: WODC.
- Derksen, (2007). *Zijn we wel narcistisch genoeg? Over het ontstaan van onze lentecultuur als gevolg van gewijzigde vroegkinderlijke condities*, Nijmegen: Uitgever: PEN Tests Publisher.
- Distelbrink, M. & Pels, T. (2000). Opvoeding en integratie in het onderwijs. In: Pels, T. (ed.). *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en pedagogische afstemming tussen gezin en school.* Assen: Van Gorcum, 114-139.
- Distelbrink, M., Geense, P. & Pels, T. (red.) (2005). *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*, Assen: Van Gorcum.

- Dominguez Martinez, S. & Vreeswijk, A. (2002). Ruimtelijke concentratie van allochtonen, in: J. Veenman (red.). *De toekomst in meervoud. Perspectief op Multicultureel Nederland*, Assen: Van Gorcum, 39-55.
- Engels, R.C.M.E. & Bogt, T. ter (2001). Influences of risk behaviors on the quality of peer relations in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 675-696.
- Fennema, M., Tillie, J., Heelsum, A.van, Berger, M. & Wolff, R. (2000). *Sociaal kapitaal en politieke participatie van etnische minderheden*, Amsterdam: IMES.
- Gemert, F. van (1998). *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*, Amsterdam: Het Spinhuis.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2005). *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: SCP.
- Goderie, M., Steketee, M.J., Mak, J., & Wentink, M. (2004). *Samenplaatsing van jongeren in justitiële inrichtingen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Harchaoui (2007). *Radicalisation as a resistance strategy for a new generation*. Conference Young and Rebellious, Amsterdam, VU 18th June 2007.
- Harchaoui, S., & Huinder, C. (red.) (2003). *Stigma: Marokkaan! Over afstoten en insluiten van een ingebeelde bevolkingsgroep*, Utrecht: FORUM.
- Harris, J.R. (1995) Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102, 458-489.
- Hermanns, J. (1998). Family risks and family support: an analysis of concepts. In: J. Hermanns & H.R. Leu (eds.) *Family risks and family support. Theory, research and practice in Germany and in the Netherlands*. Delft: Eburon, 9-39.
- Huiberts, A., Meeus, W., Oosterwegel, A. & Vollebergh, W. (2002). Verbondenheid en autonomie bij Nederlandse en Marokkaanse jongeren. In: A.M.P. Huiberts (red.) *Individualisme en collectivisme in de adolescentie. Studies onder Nederlandse, Marokkaanse en Turkse jongeren*, Enschede: PrintPartners Ipskamp, 81-99.
- Impuls Marokkaanse Risicjongeren. Plan van Aanpak*. Gemeente Den Haag.
- Interculturele verhoudingen op Amsterdamse scholen voor voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs (2005), z.p., z.u.
- Jong, J.D. de (2007). *Kapot moeilijk. Een ethnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van Marokkaanse jongens*, Amsterdam: Aksant.
- Jungbluth, P. (1998). Leerlingen in de ogen van hun leerkrachten: meer dan presteren alleen. Hoe aangepast en hoe weerbaar lijken kansarme leerlingen? *Migrantenstudies*, 14, 98-115.
- Junger, M., Terlouw, G.J. & Heijden, P.G.M. van der (1995). Crime, accidents and social control. *Criminal Behavior and Mental Health*, 5, 386-410.
- Junger-Tas, J. (2001). Etnische minderheden, maatschappelijke integratie en criminaliteit. In: J. Junger-Tas & F. Bovenkerk (red.) *De oorzaken van criminaliteit onder etnische minderheden. Conceptuele Studies Sociale Cohesie/NMPS van NWO*, Leiden/Utrecht, z.u., 3-28.
- Keune, C., Boonstra, N., & Overgaag, A. (m.m.v. Snel, E., Duyvendak, J., & Nieborg, S.) (2002). *'Mijn vrienden ken ik van de straat'*. *Vrijtijdsbesteding van jonge Turken en Marokkanen in de openbare stedelijke ruimte*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Keuzenkamp, S. & Merens, A. (2007). De positie van allochtone vrouwen en meisjes. In: J. Dagevos & M. Gijsberts (red.) *Jaarrapport Integratie 2007*, pp. 249-282. Den Haag: SCP.
- Leeman, Y., & Pels, T. (2006). Citizenship Education in the Dutch Multi-Ethnic Context. *European Education*, 38, 64-76.
- Mak, J., & Pels, T. (2005). *Ondersteuning aan opvoeders in Alphen aan den Rijn. Een analyse van aanbod en vraag*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Maugham, B. (2001). Schoolinvloeden. In: H. van Leeuwen, W. Slot & M. Uiterwijk (red.). *Anti-sociaal gedrag bij jeugdigen. Determinanten en interventies*, Lisse: Swets & Zeitlinger, 23-49.
- Ministerie VROM/WWI (2007). *Integratienota 2007-2011. Zorg dat je er bij hoort!* Den Haag: Ministerie VROM/WWI.
- Nijsten, C. (2000). Opvoedingsgedrag. In: Pels, T. (red.) *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en pedagogische afstemming tussen gezin en school*, Assen: Van Gorcum, 56-88.

- Nijsten, C., Geense, P., Pels, T. & Vollebergh, W. (2002). *Allochtone ouders en justitie. Vragen en behoeften van Antilliaanse, Marokkaanse, Surinaamse en Turkse ouders van jeugdigen die in aanraking komen met politie en justitie*, Den Haag: WODC.
- Oosterwegel, A. & Vollebergh, W. (2006). Jongeren in Nederland en hun waarden, in: T. Pels & W. Vollebergh (red.) *Diversiteit in opvoeding en ontwikkeling. Een overzicht van recent onderzoek in Nederland*, Amsterdam: Aksant, 130-143.
- Pels, T. & Distelbrink, M. (2000). Opvoedingsondersteuning: vraag en aanbod, in: T. Pels (red.) *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en pedagogische afstemming tussen gezin en school*, Assen: Van Gorcum, 172-204.
- Pels, T. & Gruijter, M. de (red.) (2005). *Vluchtelingengezinnen en Integratie. Opvoeding en ondersteuning in Iraanse, Irakese, Somalische en Afghaanse gezinnen in Nederland*, Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. & Haan, M. de (2003). *Continuity and Change in Moroccan Socialization. A Review of the Literature on Socialization in Morocco and among Moroccan Families in the Netherlands*, Utrecht: Verwey Jonker and Utrecht University.
- Pels, T. & Nijsten, C. (2000). Jongeren over hun opvoeding. In: Pels, T. (red.). *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en pedagogische afstemming tussen gezin en school*, Assen: Van Gorcum, 88-114.
- Pels, T. & Nijsten, C. (2003). Myths and Realities of Diversity in Parenting and Parent-child Relations: A Comparison of Indigenous and Non-indigenous Families in The Netherlands. In: L. Hagendoorn, J. Veenman and W. Vollebergh (eds.). *Integrating Immigrants in The Netherlands. Cultural versus Socio-Economic Integration*, Aldershot/Burlington: Ashgate, 63-90.
- Pels, T. (1991). *Marokkaanse kleuters en hun culturele kapitaal: Opvoeden en leren in het gezin en op school*, Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Pels, T. (1998). *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland. De creatie van een nieuw bestaan*, Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2002). *Tussen leren en socialiseren. Afzijdigheid van de les en pedagogisch-didactische aanpak in twee multi-etnische brugklassen*, Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2003). *Respect van twee kanten. Een studie over last van Marokkaanse jongeren*, Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2004). Zorg voor het allochtone gezin: de spanning tussen vraagsturing en beschaving. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, 58, 26-33.
- Pels, T. (2005). *Marokkaanse vaders. Van patriarchen naar betrokken paternalisten*. In: M. Distelbrink, P. Geense, & T. Pels (red.). *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*, Assen: Van Gorcum, 215-301.
- Pels, T. et al. (2007). *Ontwikkeling en verankering van een 'interculturele meetlat. Subsidieaanvraag aan Ministerie VROM/DI&I*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., & Gruijter, M. de (2006). *Emancipatie van de tweede generatie. Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., Gruijter, M. de & Lahri, F. (te verschijnen) *Jongeren en hun islam. Jeugdparticipatief onderzoek naar de ondersteuningsbehoeften van moslimjongeren in Amsterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut/FORUM.
- Pels, T., Gruijter, M. de & Middelkoop, M. (2008). *Evaluatie trainingen jeugdhulpverleners in het herkennen van en omgaan met radicalisering*. Utrecht: FORUM/Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., Lahri, F., Dogan, G. & El Madkouri, H. (2006). *Pedagogiek in moskee Othman, Al Wahda en Ayasofya (serie van 3)*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut en FORUM.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998). *Verantwoordelijkheid en perspectief. Geweld in relatie tot normen en waarden*, Den Haag: SDU.
- Plan van Aanpak. Aanpak Marokkaanse Jongeren*. Gemeente Rotterdam.
- Ramadan, T. (2005). *Westerse moslims en de toekomst van de islam*, Amsterdam: Bulaaq.
- Rhee, D.M. van (2005). *Onder, door of met elkaar, er schuilt nergens gevaar. De drempels voor Turkse en Marokkaanse meisjes om te gaan sporten*. Utrecht: UU en gemeente Utrecht (scriptie).

- Selten, J.P. (2002). Epidemiologie van schizofrenie bij migranten in Nederland. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 44, 665-675.
- Stevens, G. W. J. M., Pels, T. V. M., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F. C., Vollebergh, W. A. M. & Crijnen, A. A. M. (2003). Parent, teacher and self reported problem behavior in the Netherlands: Comparing Moroccan immigrant with Dutch and with Turkish immigrant children and adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 576-585.
- Stevens, G., Pels, T., Vollebergh, W. & Crijnen, A. (2004). Patterns of psychological acculturation in adult and adolescent Moroccan immigrants living in The Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 689-704.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T. & Crijnen, A.A.M. (2005). Predicting externalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 571-579.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T. & Crijnen, A.A.M. (2005). Predicting internalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 1003-1011.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T. & Crijnen, A.A.M. (2007). Problem behavior and acculturation in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands: effects of gender and parent-child conflict. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 310-317.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., & Crijnen, A.A.M. (2006). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands [Online First article]. *Journal of Youth and Adolescence*. Gevonden 12 september 2006, op <http://www.springerlink.com/content>
- Turkenburg, M. & Gijsberts, M. (2007). Opleidingsniveau en beheersing van de Nederlandse taal. In: J. Dagevos & M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport Integratie 2007*, Den Haag: SCP, 72-102.
- Veen, A., Vergeer, M., Oenen, S. van, Glaudé, M & Breetvelt, I. (2007). *ZonMw Programmeringsstudie Jeugd, Deelstudie 1: Effecten van interventies in pedagogische basisvoorzieningen*, Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Veld, Th. (2002). Onderwijs. In: J. Veenman (red.). *De toekomst in meervoud. Perspectief op multicultureel Nederland*, Assen: Van Gorcum, 55-85.
- Veling, W., Susser, E., Os, J. van, Mackenbach, J.P., Selten, J.-P. & Hoek, H.W. (2008). Ethnic Density of Neighborhoods and Incidence of Psychotic Disorders Among Immigrants. *American Journal of Psychiatry*, 165, 66-73.
- Vollebergh, W.A.M., Have ten, M., Deković, M., Oosterwegel, A., Pels, T., Veenstra, R., Winter de, A., Ormel, H. & Verhulst, F. (2005). Mental health in immigrant children in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 489-496.
- Voorkomen criminele loopbaan Marokkaanse jongeren. Plan van Aanpak.* (2006). Gemeente Utrecht.
- Wacha! Sluitende aanpak Marokkaanse jongeren 2005-2010.* (2005). Gemeente 's-Hertogenbosch.
- Werdmölder, H. (1990). *Een generatie op drift. De geschiedenis van een Marokkaanse randgroep*, Arnhem: Gouda Quint.
- Werdmölder, H. (2005). *Marokkaanse lieverdjes. Crimineel en hinderlijk gedrag onder Marokkaanse jongeren*, Hilversum: Balans.
- Wissink, I., Deković, M., Meijer, A. (2006). Parenting behavior, quality of the parent-adolescent relationship and adolescent functioning in four ethnic groups. *Journal of Early Adolescence*, 26, 1-27.
- Zwirs, B.W.C., Burger, H., Buitelaar, J.K. & Schulpen, T.W.J. (2006a). Ethnic differences in parental detection of externalizing disorders. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 15, 418-426.
- Zwirs, B.W.C., Burger, H., Schulpen, T.W.J. & Buitelaar, J.K. (2006b). Different treatment thresholds in non-Western children with behavioral problems. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 45, 476-483.

Bijlage – gesprekspartners gemeenten

<u>Gemeente</u>	<u>Gesproken met</u>
Amsterdam	Projectcoördinator Donner-middelen (DSP groep)
Almere	Beleidsadviseur diversiteit
Cuijk	Beleidsmedewerker jeugd & beleidsmedewerker integratie
Culemborg	Beleidsmedewerker integrale veiligheid & beleidsmedewerker KSB
Den Bosch	Programmamanager Aanpak Marokkaanse jongeren
Den Haag	Projectleider IMAR
Eindhoven	Projectleider risicogroep
Gorinchem	Coördinator van het team vrije tijd, jeugd en onderwijs
Gouda	Coördinator sociale veiligheid
Hoorn	Medewerker orgaan etnische minderheden
Maassluis	Beleidsmedewerker
Nijmegen	Wethouder Zorg en Welzijn, Jeugd, Integratie, Emancipatie
Roosendaal	Beleidsadviseur
Rotterdam	Beleidsadviseur Jeugd en Veiligheid
Utrecht	Projectleider programma Marokkaanse Risicjongeren
Veenendaal	Beleidsmedewerker Jeugd en Beleidsmedewerker veiligheid
Weert	Beleidsmedewerker integratie
Weesp	Medewerker Openbare Orde, Veiligheid en Rampenbestrijding Team Bestuurszaken
Zaltbommel	Wethouder mens en samenleving
Zeist	Beleidsmedewerker veiligheid en openbare orde

Colofon

Opdrachtgever	Ministerie van VROM / Wonen, Wijken en Integratie, Directe Inburgering & Integratie
Auteurs	Dr. M.W.G. Vandenbroucke, drs. H. Braam, dr. T. Pels, dr. M.J. Steketee
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht Telefoon 030 2300799 Telefax 030 2300683 e-mail secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2008

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.